

ODNOSI CRNE GORE I SPC TOKOM IZGRADNJE NJEGOŠEVOG MAUZOLEJA

Dragutin Papović

This has been one of the most important issues in Montenegro since the '50s. At that time Njegoš was resting in a chapel on the Lovćen Mountain which was built by King Aleksandar Karađorđević in 1925. He had it built after the removal of the authentic Njegoš's chapel. The chapel of the Karađorđević was a symbol of Serbia's predominance over Montenegro, whereas the keeper of the chapel and its national role was the Serbian Orthodox Church. After the Second World War, the Montenegrin socialist authorities decided to remove the chapel and build a mausoleum instead. The Serbian Orthodox Church strongly opposed demolition of the chapel which was the reason it confronted the Montenegrin institutions.

Njegoševa odluka da 1845. godine izgradi kapelu na Lovćenu na Jezerskom vrhu (1657 m. n. v.) i da se u njoj sahrani bila je isključivo lični čin i odraz njegovog života. Usamljeni i egoistični genije je želio da i nakon smrti bude izdvojen, sam i iznad svih. Taj postupak je bio u suprotnosti sa narodnim i crkvenim običajima.¹ Kapela se nalazila se na Lovćenu koji je za Crnogorce bio mitska planina, crnogorski Olimp. Potom, Njegoš je kapelu posvetio svom prethodniku, mitropolitu i svetitelju Petru I Petroviću Njegošu tako da je bila i simbol veličine

---

¹ Folić, Zvezdan. „Vlada Kraljevine SHS i podizanje kapele na Lovćenu 1925. godine“, Zbornik radova Njegoševi dani, 3, (2011), Nikšić, 434.

dinastije Petrović-Njegoš. Nacionalna simbolika kapele je bila prisutna od početka, jer je Lovćen bio simbol crnogorske nezavisnosti i slobode. Kapela jedino nije imala vjersku funkciju, nije osveštana i nije bila u svojini Crnogorske pravoslavne crkve.² Njegoš je tako sebi namijenio ulogu idola. Njegova odluka je prevazišla lični čini, i izazvala je jednu od najvećih kontroverzi u novijoj crnogorskoj istoriji.

Kapelu je oštetila austrougarska vojska 1916. godine, a Njegoševi zemni ostaci su bili smješteni u Cetinjskom manastiru. Nakon oslobođenja 1918. godine na Njegušima je samoinicijativno formiran Odbor za obnovu ove kapele, ali su vlasti Kraljevine SHS to spriječile. Inicijativu je preuzeo mitropolit Gavriilo Dožić. On se nalazio na čelu Mitropolije crnogorske (od 1929. godine Mitropolija crnogorsko-primorska, MCP) koja je bila u sklopu tek formirane Srpske pravoslavne crkve (SPC). SPC je smatrala da je Njegoš najveći srpski vladika, ideolog i književnik. Zato je željela da i Njegošev grob bude njen i u novoj kapeli, jer nad autentičnom kapelom nije imala pravo vlasništva. Zbog toga mitropolit Dožić nije prihvatio mišljenje Građevinske sekcije sa Cetinja 1921. godine koja je tvrdila da je izvodljiva restauracija Njegoševe kapele.³ Kralj Aleksandar I Karađorđević je mitropolitu Dožiću nakon razgovora krajem 1923. godine obećao da će finansirati izgradnju nove kapele. Nacionalni i dinastički interesi vladara Kraljevine SHS podudarali su se s interesima SPC. Kralj Aleksandar je želio da tako istakne dominaciju dinastije Karađorđević i Srbije nad dinastijom Petrović-Njegoš i nad Crnom Gorom. Ako bi Njegoš počivao u kapeli Karađorđevića ovaj cilj bi se ostvario. Kralj Aleksandar se obratio hrvatskom vajaru Ivanu Meštroviću koji je izradio projekat mauzoleja. Mauzolej je bio preskup i zbog

---

² Isto, 435.

³ Isto, 439.

toga je kralj Aleksandar odustao od toga. Pored toga, i vrh SPC je bio protiv ove ideje jer su smatrali da rimokatolik ne može podići spomenik pravoslavnom mitropolitu, i da mauzolej ne odgovara Njegoševom duhu i zavještanju.

Odbor za prenos Njegoševih kostiju je odlučio da gradi novu kapelu 1924. godine. Kralj Aleksandar je prihvatio da bude ktitor, a za glavnog izvođača radova odabran je arhitekta Nikolaj Krasnov, ruski emigrant. I on je utvrdio da je moguće sačuvati osnovne konture Njegoševe kapele, ali nalogodavci to nijesu prihvatili zbog političkih motiva. Zato je urađen projekat za novu kapelu, koja je građena od jula do septembra 1925. godine. Kapela je urađena na novoj mikrolokaciji, a po spoljnim i unutrašnjim karakteristikama bila je drugačija od Njegoševe kapele. Najveće razlika je bio ktitorski zapis na ulazu kapele, i po tome što ona nije bila posvećena Sv. Petru Cetinjskom nego Sv. Đorđu, krsnoj slavi Karađorđevića.⁴ Takođe, kralj Aleksandar je kapelu podigao u čast rođenja svog sina i prestolonasljednika Petra. Kapelu je osveštao mitropolit Dožić. Prilikom svečanog prenosa Njegoševih posmrtnih ostataka u novu kapelu 21. septembra 1925. godine, kralj Aleksandar je naveo nacionalnu simboliku tog čina. Izjavio je: „Nad grobom Njegoševim, danas je kamen sa Venčaca, na domaku Karađorđeve Topole i pod njime će lako ležati vladika Rade“.⁵ Da to nije bila autentična Njegoševa kapela potvrdio je kralj Aleksandar koji je na kraju svečanosti mitropolitu Dožiću rekao: „Visokopreosvešteni, predajem Vam u amanet moju zadužbinu i kosti slavnog Njogoša da ih dalje čuvate.“

Nova kapela je bila zadužbina kralja Aleksandra u kojoj je sahranjen Njogoš, a čuvar nove kapele je bila SPC. Time su bitno izmijenjeni Njogošev zavjet i smisao Njogoševe kapele. To

---

⁴ Isto, 443.

⁵ Isto, 445.

je urađeno vješto jer je nova kapela po lokaciji i po izgledu podsjećala na Njegoševu. Zato je SPC vješto propagirala da je to u stvari obnovljena Njegoševa kapela. Osim što je građevina bila drugačija i njena suština je bila bitno drugačija. Nije ispoštovana Njegoševa volja, jer Njegoš kapelu nije podigao za SPC, niti je smatrao da SPC treba da bude čuvar njegove kapele. Ni ktitorski zapis kralja Aleksandra nije bio u skladu sa posljednjom Njegoševom voljom. Potom, za razliku od lične i crnogorske simbolike, kao i posvećenosti Sv. Petru Cetinjskom koju je imala Njegoševa kapela, nova kapela je postala simbol i posveta vjerskim, političkim i nacionalnim idejama dinastije Karađorđević i SPC.

Nakon što su Narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija 1945. godine zbrisali sve političke i ideološke koncepcije dinastije Karađorđević, jedini preživjeli simbol tih koncepcija bila je kapela sagrađena 1925. godine. Njen čuvar je bila SPC, odnosno MCP. Nova crnogorska i socijalistička vlast je bila svjesna da je kapela na Lovćenu simbol ideološkog i nacionalnog programa dinastije Karađorđević i SPC, i da je to protivno ne samo Njegoševom zavještanju, nego i crnogorskoj nacionalnoj i državnoj emancipaciji. Očuvati ovu kapelu značilo je i ostaviti najveći simbol prethodnog sistema i očuvati nadu srpskom nacionalizmu i SPC da će opet zavladati Crnom Gorom. Zato je crnogorska vlast odlučila da ukloni kapelu i da umjesto nje podigne adekvatan spomenik Njegošu. Olakšavajuća okolnost je bila činjenica da je SPC bila zadužena za čuvanje kapele, dok je u pravno-imovinskom smislu ona od 1925. do 1946. bila u vlasništvu opštine grada Cetinja, a od 1946. do 1956. u svojini Skupštine opštine Cetinje, kada je prešla pod nadležnost Zavoda za zaštitu spomenika kulture SR Crne Gore.

S obzirom na to da nije bilo moguće povratiti Njegoševu autentičnu kapelu, crnogorska vlada se povodom obilježavanja 100-godišnjice Njegoševe smrti 1951. godine obratila Ivanu

Meštroviću da izradi mauzolej na Lovćenu.⁶ On je prihvatio i uradio je projekt. Radovi su počeli 1952. godine, a 1957. i 1958. godine na Cetinje su dopremljene komponente mauzoleja (Njegoševa bista i karijatide). Paralelno su se izvodili i radovi na podnožju i vrhu Lovćena kako bi mauzolej bio otvoren za jubilej 1963. godine (150 godina od Njegoševog rođenja).⁷ Iako je nesumnjivo bila protiv tog projekta, SPC odnosno MCP tada nije imala političke snage da se ovome odupre. Mitropolit crnogorsko-primorski Arsenije Bradvarević je tada bio u zatvoru jer je 1954. godine osuđen na 11 godina i 6 mjeseci zbog političke djelatnosti protiv socijalističkog sistema.⁸

Projekat izgradnje mauzoleja se sporo realizovao zbog nedostatka oko 300 miliona dinara. Zato su 1962. godine obustavljeni radovi. Kada je crnogorska vlada napravila finansijsku projekciju 1965. godine potrebna sredstva za mauzolej su narasla na 700 miliona dinara, što je opet dovelo do odlaganja.⁹ No, i politički razlozi su bili uticajni. Nije se radilo samo o tome da li Njegošu kao mjestu počivanja više pristoji kapela ili mauzolej, da li mauzolej odgovara estetskim i umjetničkim kriterijumima, i da li se se time krši Njegošev zavjet ili ispunjava dug crnogorskih generacija prema ovom velikanu, već se radilo prije svega o simbolici i značaju Njegoša u nacionalnim koncepcijama. Kapela koju je sagradio kralj Aleksandar bila je simbol srpske nacije, a mauzolej je trebalo da bude simbol obnovljene crnogorske državnosti, nacionalne ravnopravnosti i prava Crne

---

⁶ Selhanović, Jadranka. „Mauzolej – partija – crkva“, Arhivski zapisi, 1, (2013), Cetinje, 191. (u daljem dijelu: Selhanović, J, Mauzolej...)

⁷ Isto.

⁸ Folić, Zvezdan. Država i vjerske zajednice u Crnoj Gori 1945–1965, (Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“, 2007), 268. (u daljem dijelu: Folić, Z, Država i vjerske...)

⁹ Selhanović, J, Mauzolej..., 208.

Gore da odlučuje o svojoj najvećoj istorijskoj ličnosti. Zato je ovo pitanje imalo najveći nacionalni značaj, i zbog toga je u Crnoj Gori bilo velike podijeljenosti.¹⁰

Ovo je dovelo do preispitivanja projekta pa je crnogorska vlast 1963. godine formirala Komisiju za reorganizaciju muzeja na Cetinju. Ova Komisija je u martu 1966. godine jednoglasno zaključila da treba predložiti da se na Lovćenu ne podiže mauzolej.¹¹ Komisija je predložila da se mauzolej postavi na Cetinju, kao i da bi trebalo ispitati mogućnost restauracije prvobitnog oblika kapele koji je imala prije 1925. godine.¹² Crnogorska vlast nije prihvatila mišljenja ove Komisije, pa je projekat izgradnje mauzoleja bio aktivan što je dovelo i do pojačane aktivnosti SPC u Crnoj Gori. Za razliku od 50-ih kada je bila na političkoj margini, SPC je sredinom 60-ih, koristeći nacionalnu i ekonomsku krizu u Jugoslaviji, otvoreno zakoračila u sferu politike. U tome je do izražaja došla njena nacionalna politika.

Početkom aprila 1966. godine Sveti arhijerejski sinod SPC je Republičkoj komisiji za vjerska pitanja Izvršnog vijeća SR Crne Gore (u daljem tekstu: Vjerska komisija) uputio dopis u kome je podsjetio da je u julu 1962. godine Sveti arhijerejski sabor SPC jednoglasno izjavio da je protiv namjere da se na Lovćenu poruši postojeći hram i grob u kome počiva tijelo mitropolita

---

¹⁰ Isto, 198.

¹¹ Sumrak Lovćena, dokumenti i prilozi o sudbini Njegoševe kapele na Lovćenu, Beograd, 1989, str. 58–59. (u daljem tekstu, „Sumrak Lovćena...“). Predsjednik ove Komisije je bio srpski istoričar umjetnosti dr Lazar Trifunović, a među članovima su bili i: naučni saradnik Arheološkog instituta dr Pavle Mijović, naučni savjetnik i direktor Centralne biblioteke Crne Gore dr Niko Martinović, direktor Zavoda za zaštitu spomenika kulture Crne Gore Ljubo Kapisoda, direktor cetinjskih muzeja Milutin Mijanović i viši bibliotekar Centralne biblioteke Crne Gore Miroslav Luketić.

¹² Isto, 60.

Crne Gore Petra II Petrovića Njegoša i protiv toga da se podignu mauzolej i spomenik.¹³ U ovom dopisu se navodi da SPC ponavlja stav iz 1962. godine jer je početkom 1966. godine dobila obavještenje od mitropolita crnogorsko-primorskog Danila Dajkovića da je to pitanje postalo aktuelno i da se ponovo proučava od nadležnih u SR Crnoj Gori. Sinod je na kraju dopisa naveo da moli Vjersku komisiju da se poštuju Njegošev amanet i vjerska osjećanja pravoslavnog naroda i da se ne ruši osvećena crkva na njegovom grobu.

Povodom informacije da je izvjestan nastavak izgradnje mauzoleja, mitropolit Danilo je razgovarao sa sekretarom Vjerske komisije Božidarom-Božom Martinovićem, 26. aprila 1966. godine u Cetinjskom manastiru.¹⁴ Mitropolit Danilo je izjavio da se oko ovog pitanja podgrijava 1918. godina i da zelenaši hoće da se Meštrovićev mauzolej postavi na vrh Lovćena, a bjelaši hoće da se postojeća kapela na Lovćenu ne dira, a da se mauzolej postavi na Cetinju. Mitropolit je izjavio da je za to da se sačuva kapela, jer je ona osvještani hram. Bio je i protiv Njegoševе biste koju je uradio Meštrović. Tvrдио je da Meštrović nije na odgovarajući način predstavio Njegoša, kao i da karijatide na mauzoleju ne predstavljaju Crnogorke već da više liče na žene iz Vojvodine. Mitropolit se interesovao da li postoji neka publikacija u kojoj se govori o proustaškom stavu Ivana Meštrovića za vrijeme rata i u poslijeratnom periodu. SPC je na taj način željela da kompromituje ne samo mauzolej i spomenik, već i Meštrovića kao autora. Inače, Dajković je za crnogorsko-primorskog mitropolita izabran 1961. godine, uz

---

¹³ Državni arhiv Crne Gore (DACG), Republička komisija za vjerska pitanja – Podgorica (fond 411), kutija (k.) 19–20, Sveti arhijerejski sinod SPC Beograd – Komisiji za verske poslove SR Crne Gore, 2. IV 1966.

¹⁴ DACG – 411, k. 19–20, Mitropolit crnogorsko-primorski Danilo o Njegoševom spomeniku, Titograd, 27. IV 1966.

presudnu podršku crnogorskog rukovodstva, jer je obećao da će s vlastima blisko sarađivati.¹⁵ On je do tada bio 66-godišnji Tomo Dajković (iz Drušića kod Cetinja) protojerej-stavrofor, član Crkvenog suda u penziji i Upravnik Patrijaršijskog dvora u Beogradu. Zbog potrebe obavljanja mitropolitske funkcije zamonašio se tek 2. juna 1961. godine i uzeo je monaško ime Danilo. Hirotonisan je 12. jula 1961. godine u Cetinjskom manastiru. Iako je uvjerovao crnogorsku vlast da je lojalan podanik i da se neće baviti politikom, već 1962. godine se pokazalo da je odan interesima SPC, da ne priznaje crnogorsku naciju i da je protiv izgradnje mauzoleja.¹⁶

Od 1968. godine i dolaska novog partijskog i republičkog rukovodstva koje je predvodio Veselin Đuranović predsjednik Centralnog komiteta Saveza komunista (CKSK) Crne Gore, počeo je rad na snažnijem nacionalnom afirmisanju Crne Gore. U sklopu ove nacionalne politike istaknuto je i pitanje nastavka izgradnje mauzoleja na Lovćenu. Za crnogorsku vlast je ovo bilo isključivo političko pitanje, a Đuranović je smatrao da bi bila najveća politička glupost ako bi se odustalo od gradnje mauzoleja. On je naveo da je crnogorska vlast napravila grešku kada je 1963. godine formirala Komisiju za reorganizaciju muzeja na Cetinju i što je za predsjednika imenovala Lazara Trifunovića, koji je imao poseban ideološko-politički stav prema crnogorskom nacionalnom pitanju.¹⁷ Smatrao je da bi sprovođenje odluke ove komisije izazvalo veću političku podjelu od one koju je izazvala gradnja mauzoleja. Podsjetio je da to nije Njegoševa kapela, kako je tvrdila SPC, već kapela kralja Aleksandra i da ona nema nikakvu umjetničku vrijednost.¹⁸

---

¹⁵ Folić, Z, *Država i vjerske...*, 283.

¹⁶ Isto, 285.

¹⁷ Selhanović, J, *Mauzolej...*, 198.

¹⁸ Isto, 200.

Smatrao je da se ova kapela ni po obliku, ni po mikrolokaciji, ni po materijalu ne može smatrati Njegoševom kapelom. Kapela iz 1925. godine nije bila hram, već nadgrobni spomenik nad kojim je od vjerskih obreda obavljan samo parastos na dan Njegoševe smrti. U osnovi problema bilo je i to što je Meštrović Hrvat, što je mauzolej prema mišljenju SPC bio paganski spomenik i što je SPC u mauzoleju vidjela prodor katoličanstva.

Đuranović je ocijenio da se u ovom pitanju prije svega radi o napadu velikosrpskih šovinista, ali i da je sukob oko mauzoleja odraz političkih podjela u Crnoj Gori.¹⁹ Odluku o podizanju mauzoleja 1952. godine donijelo je rukovodstvo s kojim je aktuelno crnogorsko rukovodstvo „imalo dosta političkih gužvi“. Iako su oni iz starog rukovodstva 1952. godine bili inicijatori izgradnje mauzoleja, neki od njih su krajem 60-ih postali protivnici kako bi, prema mišljenju Đuranovića, izazvali političke komplikacije. Ovo pitanje je postalo problematično pred održavanje Petog kongresa SK Crne Gore 1968. godine kada je jedan broj Crnogoraca, političkih funkcionera koji su živjeli u Beogradu, računao sa sukobom na ovom pitanju u Crnoj Gori i s mogućim komplikacijama koje bi se, vjerovatno, mogle koristiti za akciju protiv rukovodstva u Crnoj Gori. U izazivanju tih komplikacija isticao se Svetozar Vukmanović-Tempo.²⁰

Crnogorska vlast je o ovom pitanju definitivnu odluku donijela 1968. godine kada je određeno da se izgradi mauzolej a za realizaciju projekta je zadužena Skupština opštine (SO) Cetinje.²¹ SO Cetinje je u decembru 1968. godine formirala Inicijativni odbor za podizanje mauzoleja.²² Izvršno vijeće

---

¹⁹ Isto, 207.

²⁰ Isto, 209.

²¹ Sumrak Lovćena..., 84.

²² Isto. U sastavu ovog Odbora bili su: Petar Tomanović, Mihailo Vicković, Risto Dragičević, Miloš Vušković, Milo Vrbica, Radovan Radonjić,

Skupštine SR Crne Gore (Vlada) je u februaru 1969. godine odlučilo da svu dokumentaciju i materijal oko izgradnje mauzoleja ustupi SO Cetinje, a nakon toga se SO Cetinje obratila Zavodu za zaštitu spomenika kulture SR Crne Gore sa zahtjevom da dozvoli premještanje kapele radi postavljanja mauzoleja. Zavod je krajem februara 1969. godine odobrio premještanje kapele s Jezerskog vrha. Pokrenuta je opštedruštvena jugoslovenska akcija tokom koje su prikupljena potrebna finansijska sredstva za završetak gradnje. U tome su učestovale sve republike i pokrajine. S druge strane i SPC je bila odlučna da brani srpske nacionalne interese u Crnoj Gori. Ta aktivnost je bila intenzivna 1968. godine kada su, prema saznanjima crnogorske vlasti, u Crnoj Gori političke parole vrha SPC, uključujući i mitropolita Danila, bile identične s parolama velikosrpskih šovinista.²³

Mauzolej je postao kritično pitanje i to je brzo dovelo do otvorenog sukoba između vrha crnogorske vlasti i SPC. Prvo je Sveti arhijerejski Sinod SPC u martu 1969. godine objavio javno pismo u kome je, između ostalog, naveo da je podizanje mauzoleja isto što i oštećenje kapele od strane austrougarske vojske 1916. godine. Uslijedio je oštar odgovor crnogorske vlasti. Vjerska komisija je odgovorila da je ovo pitanje suvereno pravo crnogorskog naroda i njegovih predstavničkih organa, da je odluka SO Cetinje o podizanju mauzoleja u skladu sa njenim Ustavom zagarantovanim samoupravnim pravima i da se tako odaje priznanje jednom od najvećih pjesnika jugoslovenskih

---

Stanislav Vujošević, Drago Jovović, Petar Čelebić, Čedo Iličković, Zagorka Berkuljan, Marko Špadijer, Dimitrije Krivokapić, Momčilo Martinović, Milutin Popović, dr Jovan Vukmanović, Petar Spasić, dr Rajko Đurišić, dr Drago Živković, Pavle Đonović, Marija Čejović i Branko Brnović.

²³ DACG – 411, k. 23, Informacija o aktivnosti vjerskih zajednica u SR Crnoj Gori.

naroda i poglavaru Crnogorske pravoslavne crkve.²⁴ Ova Komisija je izjavila da smatra nedopustivim da se podizanje Njegoševog mauzoleja upoređuje sa vandalizmom austrougarskih okupatora, i najoštrije je osudila to upoređivanje.

Pismo Sinoda SPC je izazvalo oštre proteste predstavnika SO Cetinje, i zatražena je ostavka mitropolita.²⁵ Ispred Cetinjskog manastira su 18. marta 1969. organizovane demonstracije protiv mitropolita Danila. Neki demonstranti su uzvikivali „obrijaćemo te“ i „očupati bradu“. Mitropolit je potom otišao u Risan što je protumačeno kao njegov bijeg sa Cetinja.²⁶ Zbog ovih događaja mitropolit je zatražio prijem kod predsjednika Skupštine SRCG Veljka Milatovića i sastanak je održan 26. marta 1969. godine.

Mitropolit Danilo je izjavio da je na Cetinju tih dana doživio puno neprijatnosti i izrazio je zabrinutost za svoj položaj jer je dobijao anonimna pisma i prijetnje. Negirao je da je nakon demonstracija ispred manastira otišao u Risan zbog straha, već da je to uradio zbog nekih imovinskih pitanja. Izjavio je da su ga vrijeđali na sjednici SO Cetinje i pitao je da li je sve što se zbilo na Cetinju diktirano s vrha vlasti. Danilo je tvrdio da bi da su demonstranti-đaci bili učtivi izašao pred njih da im objasni svoj stav. Izjavio je da nije šovinista, da se nikada nije bavio politikom i istakao je neke detalje iz svoje karijere. Podsjetio je da je s politikom završio nakon 1920. godine i da se posvetio upravnoj službi – struci. U Crnu Goru je došao 1961. godine po volji Vlade Crne Gore sa najboljim željama i voljom, i obećao

---

²⁴ „Odgovor Komisije za vjerska pitanja Svetom arhijerejskom Sinodu Srpske pravoslavne crkve“, Pobjeda, 27. III 1969, 3.

²⁵ Sumrak Lovćena..., 85.

²⁶ DACG – 411, k. 25, Zabilježka o prijemu kod Predsjednika Skupštine SRCG Veljka Milatovića, mitropolita crnogorsko-primorskog Danila, dana 26. III 1969.

je da će i dalje tako obavljati svoju funkciju. Tvrдио je da je patriota i „očiti prijatelj ove zemlje“, jer se za nju borio od 1912. do 1920. godine.

Zamjerio je SO Cetinje što nije s njim razgovarala po pitanju spomenika. Želio je da se odnosi između države i crkve usklade na obostranu korist i da se pronađe rješenje po pitanju mauzoleja. Naveo je da mu i položaj mitropolita i predstavnika crkve u Crnoj Gori nalažu da brani kapelu, jer ne bi bilo primjereno da njeno uklanjanje isprati bez otpora. Izjavio je: „Da ja mirne duše pustim kapelu na Lovćenu jednog dana istorija bi me zapisala i crnim slovima zabilježila kao što je nekog Dalmatinca zbog unijatstva. Ja sam iz takvih pobuda protiv – odnosno za sačuvanje kapele.“ Danilo je naveo da su reakciju SPC izazvale i riječi vlasti na Cetinju da je kapela na Lovćenu gomila kamenja Aleksandra I Karađorđevića. Smatrao je i da je pismo Sinoda bilo preoštro, odnosno da je u pismu bilo i „slabe formulacije“. Istakao je i da je Sinod čitav teret ovog sukoba prebacio na njega i da je zbog toga prigovorio patrijarhu Germanu. Danilo je na taj način želio da se opravda pred crnogorskim vlastima i da dio krivice prebaci na vrh SPC. Pravdao se da je on ograničen u odlučivanju jer u Sinodu i Saboru ima samo jedan glas. Ipak, potvrdio je da se slaže sa politikom Sinoda. Iznio je i predlog SPC za rješenje ovog problema. Predložio je da se kapela uklopi u mauzolej, i da bi to bio dupli spomenik Njegošu. Ukoliko bi se to prihvatilo, garantovao je da bi Sinod usvojio takvu odluku. Kao alternativu je predložio da se mauzolej podigne na platou iznad Cetinjskog manastira. Tvrдио je da se tako poštuje Njegošev amanet i da je za Njegošev amanet većina, dok odluku SO Cetinja podržava manjina. Na kraju je naveo i mogućnost da napusti položaj mitropolita i zatražio je zaštitu ličnosti. Zaprijetio je: „Ko potrgne ruku na mene, to će mu biti posljednji put“.

Veljko Milatović je izjavio da će mitropolitu garantovati ličnu slobodu i slobodu kretanja „makar svi smatrali da ste Vi sipali

ulje na vatru i prenijeli pitanje mauzoleja na politički teren.“ Milatović je potvrdio Danilu: „Sloboda ličnosti kao vladici i kao čovjeku zagarantovana Vam je, nesmotrena reagovanja ćemo eliminisati.“ Milatović je naveo da crnogorskoj vlasti nije stalo do svađe sa SPC i da ne spori pravo mitropolitu i Sinodu da iznose svoje mišljenje, ali da Sinod ne može biti arbitar. Nije se složio s načinom reagovanja Sinoda. Izjavio je da crnogorski narod ima suvereno pravo da odlučuje i pozvao je Danila da crkva pronađe način da se sukob oko mauzoleja prevaziđe. Odgovornost za izbijanje političkog sukoba i demonstracija na Cetinju pripisao je mitropolitu i Sinodu. Prigovorio je Danilu da je u pismu i javnosti iznio uvredljive izjave, i da je Sinod u svojim istupima takođe bio uvredljiv, te da su mitropolitove i izjave Sinoda izazvale emotivne reakcije i proteste na Cetinju. Crnogorska vlast je pismo Sinoda Vjerskoj komisiji doživjela kao ultimatum i prijetnju da će Crna Gora ostati bez vladike, i da je takav stav prenošenje ovog problema na politički teren. Milatović nije prihvatio Danilova opravdanja o njegovom slabom uticaju u SPC. Direktno je rekao da je Danilo podstrekivao stav Sinoda i pismo Komisiji i da je u tome bio vrlo uporan.

Veljko Milatović je naveo da koliko on poznaje istoriju nije dan crnogorski vladika nije došao u položaj da se svađa s narodom i vlastima. Zamolio je Danila da o tome razmisli jer ima veliku odgovornost. Milatović je rekao mitropolitu: „Ne stvarajte zlu krv. Odmjerite svaku riječ, ne vrijeđajte vlast. Zašto se niste na vrijeme obratili na određeno mjesto i tražili eventualno konsultaciju. Ako Vam je bilo stalo mogli ste i Vi i Sinod obratiti se predsjedniku Skupštine, Vijeća i Komisije. Trebamo biti tolerantni, tražiti način za smirenje i ne ići na politički teren. Akcija oko spomenika je započeta 1954. i ta akcija uopšte nije imala anticrkvene i antireligiozne inspiracije, već humane i kao dug prema velikom Njegošu.“ Milatović je pozvao da se o pitanju kapele i mauzoleja raspravlja smireno. On je mitropolitu rekao:

„Treba biti miran, tolerantan. Vi ste vladika, to Vama i poziv nalaže. Vi to bolje znate od mene i stariji ste čovjek, a i na meni je isto tako da moram biti miran i tolerantan zbog poziva.“ Mitropolit je odgovorio da će o prijemu kod Milatovića izvijestiti Sinod i da će nastojati da se spor bezbolnije i mirnije rješava.

Kako ovaj sastanak nije dao rezultat, crnogorska vlast je odlučila da iskoristi Udruženje pravoslavnih sveštenika Crne Gore da bi privoljela na popuštanje i SPC i mitropolita Danila. Udruženje je od osnivanja 1945. godine bilo pod kontrolom vlasti i služilo je da se sveštenstvo drži van uticaja politike Sabora, Sinoda i visokog klera SPC. Udruženje je trebalo da pokaže da protiv izgradnje mauzoleja nije čitava crkva, već samo vrh SPC i mitropolit Danilo, i da su sveštenici i vjernici u Crnoj Gori za mauzolej. Tako je trebalo narušiti jedinstvo unutar crkve, izolovati mitropolita Danila i olakšati postizanje dogovora o ovom pitanju. Zato je na inicijativu vlasti u Titogradu održan Plenum Udruženja pravoslavnih sveštenika Crne Gore 27. marta 1969. godine.²⁷ Na Plenumu je učestvovalo 10 sveštenika, a prisustvovali su predsjednik Vjerske komisije Velizar Perunović i sekretar Božo Martinović. Perunović i Martinović su upoznali članove Plenuma sa pismom Sinoda SPC i odgovorom crnogorske vlasti na to pismo, kao i sa saopštenjem za štampu povodom tog odgovora. Prisutni sveštenici su kritikovali način na koji je Sinod intervenisao po pitanju očuvanja kapele na Lovćenu i osudili su upotrebu uvredljivih izraza u tom pismu. Sveštenici su se složili sa odgovorom Vjerske komisije na pismo Sinodu. Svi su se izjasnili za neremećenje dobrih odnosa između crkve i države. No, po pitanju kapele izjavili su da bi trebalo naći način da se nekako sačuva, eventualno uklopi u mauzolej i da su svi za podizanje mauzoleja. Usvojen je zaključak koji je objavljen u

---

²⁷ DACG – 411, k. 27, Komisija za vjerska pitanja Izvršnog vijeća Skupštine SR Crne Gore, Titograd, 7. IV 1969.

štampi da je Plenum dao jednoglasnu podršku za izgradnju mauzoleja i da se iz sredstava Udruženja simbolično izdvoji 100.000 starih dinara za izgradnju spomenika. Na Plenumu je određena tročlana delegacija: Veselin Čukvas, Danilo Marić i Komnen Radusinović da obavijesti mitropolita Danila o zaključcima Plenuma, i da, ako to mitropolit ne uradi, delegacija Udruženja ode u Beograd i obavijesti Sinod.

Tročlana delegacija je narednog dana, 28. marta, posjetila mitropolita u Cetinjskom manastiru, ali ga nijesu u potpunosti obavijestili o odlukama Plenuma, odnosno nijesu ga obavijestili da su dali novčanu pomoć za podizanje mauzoleja. Mitropolit je za to saznao iz novina i zbog toga je bio uvrijeđen. Kada se Komnen Radusinović javio mitropolitu da ide na sjednicu Saveza udruženja pravoslavnih sveštenika Jugoslavije u Beograd, mitropolit je bio toliko ljut da samo što ga nije izbacio iz kabineta sa riječima da je komunist, da rade što hoće, da ne pitaju nikoga ništa. Na sjednici Saveza udruženja u Beogradu iz Crne Gore učestvovali su Veselin Čukvas i Komnen Radusinović, a van sjednice Saveza bilo je prigovora da crnogorski sveštenici hoće da ruše crkvu na Lovćenu.

Mitropolit Danilo je 3. aprila 1969. godine napisao cirkularno pismo u kome je kritikovao sveštenike učesnike na Plenumu i obavijestio ih da je protiv njih preduzeo disciplinske mjere. Naredio je njihovo saslušanje, jer su se odvojili od svog arhijereja. U cirkularnom pismu mitropolit je naveo da ovi sveštenici svojim postupkom nastoje i potpomažu da se jedan osvećeni pravoslavni hram sruši, iako znaju da on preduzima sve u granicama zakonske mogućnosti da do toga ne dođe. Mitropolit je zaprijetio protojereju Milanu Savoviću, jednom od učesnika Plenuma, da će ga lišiti čina i isključiti iz pravoslavne crkve, i pozvao ga je da se izjasni da li je za tu odluku glasao pod pritiskom i da li misli da ostane pri njoj. Savovića je pitao zašto ga o toj odluci nije izvijestio. Optužio ga je da je dao lažnu izjavu

na osnovu koje je i mitropolit krivo izvijestio Sinod, da je pogazio zakletvu koju je dao prilikom rukopoloženja i da je počinio rijetko i teško krivično djelo.

I pored mitropolitovih prijatnji, Udruženje pravoslavnih sveštenika Crne Gore je prihvatilo odluke svog Plenuma, i javno je podržalo odluku o podizanju mauzoleja krajem aprila 1969. godine.²⁸ Za ovo je bila većina sveštenstva i članova Udruženja, ali je bilo i onih koji to nijesu odobrali. Potpredsjednik Udruženja pravoslavnih sveštenika Crne Gore Simo Basagić iz Bijelog Polja prilikom osvećenja crkve sv. Petra u Bijelom Polju nije pozvao predstavnika Udruženja na svečanost, što je shvaćeno kao njegov odbojan stav prema Udruženju i prema zvaničnoj politici.²⁹ Arhijerejski namjesnik u Nikšiću i predsjednik Pododbora Udruženja u Nikšiću sveštenik Jagoš Radunović se na „zgodan način“ oslobodio od dužnosti predsjednika Pododbora. Član Upravnog odbora Udruženja pravoslavnih sveštenika Crne Gore i delegat za jubilarnu skupštinu u Beogradu 24. i 25. IX 1969. (povodom osamdesetogodišnjice Udruženja pravoslavnih sveštenika Jugoslavije), arhijerejski namjesnik u Herceg Novom, Danilo Marić pismeno je podnio ostavku na funkciju u Udruženju, pravdajući se zauzetošću drugim funkcijama u crkvi. Ovo su bila upozorenja crnogorskoj vlasti, jer su i prema ocjenama vlasti, sveštenici Basagić, Radunović i Marić bili vrlo ugledni sveštenici u svojim sredinama, cijenjeni kod crkve, vjernika i kod predstavnika društvene zajednice, a njihovi stavovi na planu odnosa država-crkva bili su primjerni.

U odnosima između Crne Gore i MCP se tokom ljeta 1969. godine pojavilo i pitanje autokefalnosti crkve u Crnoj Gori,

---

²⁸ „Objašnjenje Udruženja pravoslavnih sveštenika Crne Gore“, Pobjeda, 24. IV 1969, 3.

²⁹ DACG – 411, k. 26, Neka zapažanja o Udruženju pravoslavnih sveštenika SR Crne Gore, Titograd, 18. IX 1969.

naročito na relaciji između Mitropolije i Udruženja pravoslavnih sveštenika. Kako bi izvršila pritisak na mitropolita Danila, vjerovatno je da je crnogorska vlast, preko Udruženja pravoslavnih sveštenika, pokrenula i pitanje obnove autokfealnosti Crnogorske crkve. Mitropolit Danilo je sredinom 1969. godine primio anonimno pismo (pretpostavljalo se da je od nekog sveštenika s Cetinja) u kome se navodilo da predsjednik SO Cetinje Petar Tomanović nastoji da sveštenike: Komnena Radusinovića, Veselina Čukvasa i Filareta Koprivicu, kao i njihove istomišljenike, privoli da organizuju skupštinu pravoslavnih sveštenika Crne Gore na kojoj će se postaviti pitanje povjerenja mitropolitu Danilu i zatražiti autokefalnost Crnogorske crkve.³⁰ Za trojicu sveštenika se navodilo da su prokomunistički orijentisani, da je Filaret Koprivica komunista i član Odbora za podizanje Njegoševog mauzoleja, i da Radusinović i Čukvas nijesu ništa bolji. Autori pisma su pozvali mitropolita da kao poglavar SPC u Crnoj Gori kazni ove sveštenike i da o tome obavijesti javnost i vjernike.

Mitropolit se potom obratio trojici sveštenika i naveo da ovome pismu ne bi pridavao toliko pažnje da takve izvještaje nije i ranije primio, i da svakog dana prima izvještaje o njihovom radu koji potvrđuju informacije u pismu. Mitropolit im je poslao dio pisma u kome se govori o stvaranju autokefalne Crnogorske crkve i poručio im je da prema takvom radu neće i ne može ostati ravnodušna ni crkva ni on kao nadležni arhijerej. Tražio je da se izjasne o ovim optužbama i želio je da se ispоставi da je to izmišljeno. U slučaju da bude potvrđeno, upozorio ih je mitropolit, pored svih obećanja da ih niko ne smije dirati, može se desiti obratno. Od „optuženih“ mitropolitu je odgovorio Radusinović i odbacio tvrdnje iz pisma.

Protiv Filareta Koprivice je stiglo i anonimno pismo iz Petrovca na moru sa potpisom „vaši poštovaci pravoslavci“ koje

---

³⁰ DACG – 411, k. 26, Izvadaka iz pisma, Prepis.

je upućeno Glavnom Savezu udruženja pravoslavnih sveštenika u Beogradu. U pismu je zatraženo da se iguman manastira u Župi nikšićkoj Filaret Koprivica, koji je ušao u Odbor za podizanje Njegoševog mauzoleja, isključi iz crkve. Filaretovo uključivanje u ovaj Odbor je ocijenjeno kao sramotno za svakog poštenog Crnogorca i Jugoslovena na koje će pasti ljaga pred novijom istorijom. Glavni Savez je pozvan da se na vrijeme ogradi od Filareta Koprivice, Veselina Čukvasa i sličnih popova. Zbog prihvatanja članstva u Odboru za podizanje Njegoševog mauzoleja Filaret Koprivica je odbio da ide na sjednicu Glavnog saveza udruženja pravoslavnih sveštenika u Beogradu, povodom 80-te godišnjice ovog udruženja. Koprivica je izjavio da neće ići kako ga na sjednici ne bi izazvao neko od „onih srbijanskih popova“.

Mitropolit Danilo je vjerovao da su informacije o pokretanju pitanja autokefalnosti Crnogorske crkve tačne, i zbog toga je zaoštrio odnose sa Udruženjem pravoslavnih sveštenika. Prilikom održavanja Pododborske skupštine udruženja pravoslavnih sveštenika na Cetinju 9. IX 1969. nakon priziva Sv. Duha u manastirskoj crkvi, sveštenici iz ovog pododbora su se vidjeli s mitropolitom, ali on ih nije primio u svojoj rezidenciji, što je ranije bilo uobičajeno. Mnogi sveštenici su zato bili uvrijeđeni, a mitropolit je nešto kasnije rekao svešteniku Milu Plamencu da Udruženje radi na tome da ga smijeni s mjesta mitropolita. Plamenac mu je na to odgovorio: „Niti nas je ko pitao kad ste postavljeni na tu dužnost niti sada u tom pravcu radimo, niti smo za to nadležni“. Kada je sekretar Pododbora Cetinja, sveštenik P. Vujović, prije Skupštine pododborskog Udruženja, pitao mitropolita Danila da li mogu održati skupštinu u Cetinjskom manastiru kako su to i prije radili, Danilo je odgovorio: „Ne, dok sam ja mitropolit.“ Danilo je potom uputio cirkularno pismo kojim je zabranio održavanje sjednica Udruženja u manastirskim prostorijama. Mitropolit je pred

nekim sveštenicima izjavio da Udruženje pokreće akciju oko samostalnosti Crnogorske pravoslavne crkve, a crnogorske vlasti su ocijenile da ova tema Danila najviše uznemirava. Mitropolit je bio uvjeren da Udruženje za novog vladiku priprema Filareta Koprivicu. Ovakve vijesti su uticale i na to da na sjednici Pododbora Cetinje namjerno nijesu prisustvovali i izbjegli su sastanak sveštenici: Kopitović, Kalanj i Milić, što je značilo da i o ovom pitanju postoji podjela u Mitropoliji i u Udruženju. Iako nije dozvolio da se sastanak Pododbora održi u manastiru, mitropolit je kao svog predstavnika na sjednicu delegirao sveštenika Ražnatovića iz Ulcinja. Veselin Čukvas je obavijestio crnogorsku vlast da je i na sjednici Pododbora u Bijelom Polju bilo riječi o autokefalnosti Crnogorske pravoslavne crkve i o Njegoševom mauzoleju. Tako je odluka o nastavku izgradnje mauzoleja 1969. godine dovela do neprijateljstva između: Crne Gore i SPC, crnogorske vlasti i MCP, i mitropolita Danila i Udruženja pravoslavnih sveštenika. Dovala je do podjele među sveštenstvom i do pokretanja pitanja o autokefalnosti Crnogorske crkve.

Izgradnja mauzoleja je otvorila niz značajnih političkih pitanja u Crnoj Gori, zbog čega su se u ovoj problem umiješale i nadležne savezne institucije. One su nastojale da pomognu crnogorskoj vlasti u prevazilaženju sukoba sa SPC. Zato su o ovom pitanju razgovarali predsjednik Savezne komisije za vjerska pitanja Milo Jovičević i patrijarh German 5. maja 1969. godine u Beogradu.³¹ Jovičević je naveo da javnost u Crnoj Gori osuđuje postupak vladike Danila i Sinoda SPC po pitanju Njegoševog mauzoleja na Lovćenu, i da odgovor koji je crnogorska Vjerska komisija uputila Sinodu predstavlja odgovor i

---

³¹ DACG – 411, k. 25, Izvod iz zabilješke o razgovoru predsjednika Savezne komisije za vjerska pitanja Mila Jovičevića sa patrijarhom Germanom, 5. V 1969.

Izvršnog vijeća i Skupštine SR Crne Gore. Crnogorska vlast je smatrala i da je pisanje lista SPC Pravoslavlje uvredljivo i očekivala je da će se SPC tim povodom izviniti. Podsjetio je da je odluka o podizanju mauzoleja donijeta 1951. godine, da SPC tada nije imala prigovora i da se krajem 60-ih ustvari samo nastavljaju radovi koji su 50-ih bili obustavljeni zbog nedostatka sredstava. Jovićević je izjavio da je Njegoševa kapela na Lovćenu svojina Opštine Cetinje i da je kampanja koju je pokrenula SPC na pitanju Njegoševog mauzoleja pogoršala raspoloženje javnosti u Crnoj Gori prema SPC. Upozorio je patrijarha da bi nastavak takve politike SPC u Crnoj Gori mogao da dovede i do obnove autokefalne Crnogorske crkve. Jovićević je izjavio: „Crna Gora je imala svoju autokefalnu crkvu i ta autokefalnost je žrtvovana radi jednistva, ali samo radi jednistva koje bi se zasnivalo na osnovi ravnopravnosti. Ukoliko se nastavi ovakva politika SPC, nije isključeno da pitanje autokefalne crkve postane aktuelno i u Crnoj Gori.“

Jovićević je naveo da mitropolit Danilo svojim izjavama i držanjem u javnosti izaziva odgovorne faktore u SR Crnoj Gori, čime je doveo sebe u takav položaj da moli vlasti da ga zaštite od njegovih sopstvenih vjernika. Pored toga, mitropolit Danilo je održavao veze sa političkim emigrantima, o čemu je vlast u Crnoj Gori imala nesumnjive dokaze i, ukoliko se ukaže potreba, s ovim dokazima će upoznati javnost, što svakako ne bi bilo povoljno ni za mitropolita Danila, niti za SPC u cjelini. Jovićević je ukazao na to da mitropolit Danilo saslušava sveštenike i da vrši pritisak na njih zbog njihovih slobodno izraženih stavova i mišljenja po pitanju spomenika. Ukoliko bi Danilo nastavio ovakvu politiku, nadležni su poručili da će zaštititi sveštenike kao slobodne građane.

Partijarh German je krivicu za sukob države i crkve nastojao da prebaci na mitropolita Danila, navodeći da je on dobar čovjek i patriota i da radi na dobro crkve, ali da je u nekim prilikama

netaktičan i da neće nikog da poslušati. German je potvrdio da će, kada Danilo dođe u Beograd na zasijedanje Sabora, s nekoliko drugih episkopa pokušati da utiče na njega da ne zaoštava odnose sa vlastima. Ipak, German je naveo da se u pitanju izgradnje Njegoševog mauzoleja bez potrebe ruši crkva i da je, za SPC, Njegoševa kapela – crkva. German je izjavio da je Njegoš bio vladika, hrišćanin i da će kada se postavi mauzolej taj objekat za SPC biti neznabožački. Jovičević je odgovorio patrijarhu da o izgradnji Njegoševog mauzoleja treba da odlučuju građani i politički faktori u Crnoj Gori, a patrijarh je saopštio da SPC nema vlast ni silu već ona samo ubjeđuje i moli.

S obzirom na to da ni ovaj razgovor nije približio stavove, crnogorska vlast je odlučila da prema SPC definiše političku strategiju. O djelatnosti SPC u Crnoj Gori i njenom odnosu prema državi raspravljala je Vjerska komisija 8. juna 1969. godine.³² Komisija, čiji je predsjednik bio potpredsjednik Izvršnog vijeća Crne Gore dr Mijat Šuković, zaključila je da vrh (hijerarhija) SPC u posljednje dvije godine imala aktivnu političku aktivnost koja je usmjerena ka tome da se SPC nametne kao politički predstavnik srpske nacije i da je u toj aktivnosti bio evidentan nacionalizam i šovinizam. SPC je negirala crnogorsku i makedonsku naciju, a pitanja autokefalnosti Makedonske pravoslavne crkve i podizanja Njegoševog mauzoleja vremenski su se poklopila sa orijentacijom SPC da zaoštiri odnose sa državom. Vrh SPC je na osnovu procjena stanja u Jugoslaviji nakon Brionskog plenuma i političkih dešavanja u Jugoslaviji krajem 60-ih, uticaja iz inostranstva i relativne defanzive države prema crkvi, procijenio da je došao momenat da iskaže svoje nemirenje sa političkim i društvenim poretком u Jugoslaviji. Na osnovu ovih analiza Komisija je ocijenila i djelatnost SPC u

---

³² DACG – 411, k. 25, Zapisnik sa sjednice Republičke komisije za vjerska pitanja, Titograd, 8. VI 1969.

Crnoj Gori. Navela je da mitropolit Danilo, osim što sprovodi politiku vrha SPC, i sam učestvuje u kreiranju te politike. Mitropolit Danilo je u taktici samostalno djelovao, ali nije odstupao od ciljeva i ostvarenja politike SPC. Mitropolitovo istupanje kao predstavnika SPC, djelovanje van zakonom utvrđenih okvira djelovanja vjerskih zajednica, negiranje crnogorske nacionalnosti, suvereniteta Crne Gore, ignorisanje grba Crne Gore, predlaganje za unošenje u grb elementa koji je simbol stare kraljevine, okarakterisano je kao nacionalističko, šovinističko i velikosrpsko djelovanje.

Mjere i razgovori sa predstavnicima SPC nijesu dali očekivane rezultate, a vrh SPC je nastavio intenzivnu političku aktivnost. To je bila dugoročna strategija koju je SPC usvojila i očekivalo se da će SPC u narednom periodu biti ofanzivnija i da će zaoštavati odnose sa državom naročito kroz organizovanje raznih crkvenih svetkovina i manifestacija. SPC je računala na to da će stav države i vlasti prema njoj biti kao i do tada, defanzivan. Vjerska komisija je procijenila da bi defanziva bila vrlo štetna jer bi osim jačanja SPC to uslovalo i jačanje ostalih crkava i stvaranje rivaliteta između njih. Zato je zaključeno da vlast u narednom periodu, umjesto razmatranja problema od slučaja do slučaja, mora nastupati sa više analiza i studioznosti kako bi se preduzele akcije u cilju onemogućavanja političke djelatnosti SPC. Neophodna je bila sinhronizacija akcija, stavova i ocjena sa društveno-političkim faktorima.

Komisija je utvrdila plan djelovanja koji je imao 6 zadataka. Prvi je bio da se odnosi sa SPC poboljšaju, ne zbog mitropolita Danila, već zbog sveštenika i vjernika, i da se pri tome strogo poštuju principi o pravnom položaju vjerskih zajednica, kako bi se djelatnost crkvene hijerarhije svela u okvire zakona. Drugi zadatak je bio da se aktivnost prema SPC u Crnoj Gori uskladi sa radom Savezne komisije i Republičkih komisija za vjerska pitanja SR Srbije i SR Makedonije. Savezna komisija je trebalo

da partijarhu i Sinodu odlučno i jasno prenosi usaglašene stavove crnogorske vlasti. Treći cilj je bio da se od vrha SPC jasno i odlučno zatraži da koriguje svoju politiku, a naročito da isključi one elemente koji na nacionalističkoj i šovinističkoj bazi negiraju jugoslovensku stvarnost, makedonsku i crnogorsku naciju i socijalističko društvo. Ovo je bilo uslov za dalje razvijanje i unapređivanje odnosa između SPC i države. U okviru ovog zadatka trebalo je pružiti podršku sveštenstvu koje je bilo „progressivno“ i koje se zalagalo za normalizaciju odnosa sa državom. Time bi se to sveštenstvo dovelo u povoljniji društveni položaj i tako bi crkveni vrh ostao bez podrške među nižim sveštenicima. Četvrti zadatak je bio zakonsko kažnjavanje predstavnika SPC koji prelaze okvire djelovanja vjerskih zajednica. Peti zadatak je bilo jačanje Udruženja pravoslavnih sveštenika Crne Gore, jer se ono suprotstavljalo crkvenom vrhu, bilo je kooperativno u odnosima sa državnim vlašću i omogućavalo je vlastima kontakte, djelovanje i uticaj na rješavanje konkretnih pitanja. Šesti zadatak je bio da se stavovi i ocjene Republičke komisije dostavljaju Saveznoj komisiji za vjerska pitanja.

Kao neposredan zadatak Komisija je odredila da se mitropolitu Danilu saopšte ovi stavovi i da mu se skrene pažnja na moguće posljedice politike hijerarhije SPC. Odlučeno je da mitropolita inače treba ignorisati i da mu ne treba ukazivati posebnu pažnju. Sekretar Komisije je zadužen da obavi razgovor sa predsjednikom i sekretarom Udruženja sveštenika o aktivnosti Udruženja, o njihovom programu i radu. Trebalo je prisustvovati njihovim pododborskim skupštinama i podržati inicijativu da njihovi predstavnici posjete udruženje Makedonske pravoslavne crkve. Sekretar Komisije je zadužen i da provjeri materijalno stanje sveštenika i uvrđi da li ima onih kojima bi trebalo povećati pomoć koju primaju od Skupština opština i da o tome razgovara sa predsjednicima Skupština opština. Posebno je trebalo pratiti rad Saveznog udruženja sveštenika i

pisanje vjerske štampe, jer su postojale indicije da je Savez udruženja sveštenika SFRJ podržavao patrijarha Germana, kao i da je štampa koju je izdavalo ovo udruženje podržavalo politiku SPC. To je dovelo do toga da se u Udruženju sveštenika Crne Gore razmišljalo o istupanju iz Saveza udruženja SFRJ i iz redakcije njihovog glasila „Vjesnik“. Komisija je sugerisala i da se nastoji da se opravdani imovinsko-pravni sporovi crkve kod nadležnih organa rješavaju tako da ta pitanja ne bi bila povod za neke aktivnosti crkve. Trebalo je prikupljati podatke o okupljanju vjernika i podmlađivanju kadrova SPC u Crnoj Gori i tendencijama u toj oblasti. Na ovim poslovima je trebalo aktivirati Vjerske komisije u Skupštinama opština i konstantno ažurirati podatke.

Odnosi između Crne Gore i SPC, odnosno Mitropolije crnogorsko-primorske su bili veoma zaoštreni, a vlast je prema mitropolitu primjenjivala preporuku Vjerske komisije da ga treba zaobilaziti i ne ukazivati mu posebnu pažnju. Zbog toga je mitropolit uputio zahtjev Titu za prijem, zbog čega je upućen na sastanak sa predsjednikom crnogorske Vjerske komisije dr Mijatom Šukovićem. Do sastanka je došlo 27. oktobra 1969. godine na zahtjev mitropolita Danila.³³ Mitropolit je tom prilikom naveo da su zbog odluke o podizanju Mauzoleja na Lovćenu predsjednik SO Cetinje i Opštinska skupština zavadili državu i SPC, koja ima između 9 i 10 miliona vjernika, i da nikome ne daje za pravo da je veći patriota i rodoljub od njega. Mijat Šuković je naveo da nastavljanje radova na podizanju Njegoševog mauzoleja nije izazvalo poremećaje i zaoštavanje odnosa između vrha SPC i države, već da je proces poremećaja ovih odnosa počeo prije te odluke, a da su korijeni tih

---

³³ DACG – 411, k. 26, Zabilježka o posjeti mitropolita crnogorsko-primorskog Danila, dr Mijatu Šukoviću predsjedniku Republičke komisije za vjerska pitanja, 27. 10. 1969.

poremećaja dublji i da nijesu vezani za Njegošev mauzolej i kapelu. Odnosi su pogoršani jer je vrh SPC vjeru koristio kao osnov za nacionalnu hegemoniju srpstva prema onim djelovima Jugoslavije u kojima je pravoslavlje dominantna vjera. Takvu ocjenu je dala Komisija CKSK Srbije za međunacionalne odnose, a crnogorska Vjerska komisija se složila s tom ocjenom. Šuković je izjavio da se pitanje izgradnje mauzoleja i premještanja kapele može riješiti dogovorom, ali da je za razvijanje pozitivnih odnosa između SPC i države najbitnije da vrh SPC bitno izvrši korekciju svoje politike i aktivnosti u pitanjima nacionalizma i državno-pravnog i političkog uređenja Jugoslavije. Vjerska komisija je obećala da neće učiniti ništa što bi pogoršalo odnose između države i vjerskih zajednica, osim u slučaju ako vjerske zajednice pređu okvire zakonskog djelovanja, i da će Komisija u tom slučaju biti spremna i odlučna da jasno ocijeni aktivnost crkve i pojedinaca koji u njeno ime nastupaju.

Mitropolit je bio iznenađen ocjenom Komisije o nacionalnoj politici SPC i izjavio je da će takvom ocjenom biti iznenađen i patrijarh, jer je naveo da u zvaničnoj politici SPC koja se utvrđuje u Saboru i Sinodu od toga nema ništa i da su Sabor i Sinod uvijek prezirali te ekstremne poglede. Tvrdio je da takve stavove ispoljavaju samo pojedinci i da SPC ne treba pripisivati ono što urade jedan pop ili vladika. Danilo je istakao da se SPC ne može zamjeriti odnos prema državi i da država može imati oslonac u SPC. Izjavio je da voli Jugoslaviju, da je 7 puta bio van zemlje i da je mogao postati emigrant, ali to nije učinio, i da niko nema pravo da sumnja da je neprijatelj zemlje. Ponovio je da se politikom prestao baviti nakon 1918. godine i da poštuje tu svoju odluku kao i dogovor s vlastima Crne Gore iz 1961. godine, kada je imenovan za mitropolita, da se ne bavi politikom.

Mitropolit je od Šukovića direktno tražio da mu navede primjere na osnovu kojih se može zaključiti da nešto nije dobro u politici i ponašanju SPC. Šuković je odgovorio da je ocjena o

djelovanju SPC izvedena na osnovu svestrane analize. Prvi primjer je bila izjava partijarha Germana prilikom osveštavanja manastira Kosijerevo da su Crnogorci Srbi. Značaj ove izjave je bio utoliko veći što je javno kazana, zatim odštampana i širena i da javno nije demantovana, iako je to očekivano od SPC. Ta izjava je bila van okvira propisa o vjerskim zajednicama. Drugi primjer za politiku SPC je bilo pismo Sinoda Vjerskoj komisiji povodom podizanja Njegoševog mauzoleja. Treći primjer za velikosrpsku politiku SPC bio je odnos vrha SPC prema Makedonskoj pravoslavnoj crkvi, navodeći da se tu u stvari radi ne samo o odnosu prema crkvi već prema SR Makedoniji i makedonskoj naciji. Četvrti primjer je bilo mitropolitov intervju, objavljen u „Pobjedi“, u kome je mitropolit izrazio iznenađenje što grb Crne Gore ne sadrži simbole grba bivše Kraljevine, što je shvaćeno kao napad mitropolita na socijalističko uređenje države. Mitropolit je odgovorio da do tog intervjua nije znao kako izgleda grb Crne Gore, a Šuković je naveo da bi bilo normalno da mitropolit u Crnoj Gori zna sadržinu crnogorskog grba i da neznanje ne može opravdati citiranu izjavu. Mitropolit se potom pravdao da „Pobjeda“ nije precizno prenijela njegovu izjavu, na šta mu je odgovoreno da on to nije demantovao iako je od objavljivanja intervjua prošlo nekoliko mjeseci.

Šuković je naveo da cijeni ranije poteze SPC da se uspostave dobri odnosi između države i crkve, ali da su njena politička i nacionalna aktivnost ugrozile poredak u zemlji i da je to imalo negativan uticaj i na ostale vjerske zajednice. Pozvao je SPC da napusti takvu politiku i da se vrati na ranije pravce djelovanja. On je naveo da je Vjerska komisija spremna da doprinese da se odnosi sa SPC razvijaju u pozitivnom smjeru i da je spreman da obezbijedi potpune kontakte sa nadležnim organima. Izrazio je spremnost da sa mitropolitom uvijek razmijeni mišljenja o ovim pitanjima kad on to zaželi. Mitropolit je bitno učestvovao u utvrđivanju, razradi i sprovođenju politike vrha SPC, posebno

kada je u pitanju Crna Gora i zato je imao veliku odgovornost za posljedice koje su nastale zbog sprovođenja te politike. Od mitropolita je traženo da sam izvrši ozbiljnu i potpunu analizu politike vrha SPC u Jugoslaviji u posljednje dvije godine i da na osnovu te analize izvuče odgovarajuće zaključke i opredijeli svoje buduće djelovanje. Šuković je potom od mitropolita zatražio obavještenje o njegovom zahtjevu da posjeti Predsjednika Republike (Tita) u kome je naveo da želi da sa njim razgovara o nekim pitanjima odnosa između države i crkve. To je bilo kršenje protokola i nadležnosti, i ponižavanje crnogorske vlasti, jer su o tim odnosima mogli razgovarati patrijarh i Tito, a ukoliko se radilo o odnosima u Crnoj Gori trebalo je da mitropolit o tome pokrene razgovore sa vlastima u Crnoj Gori.

Mitropolit je objasnio da je prijem kod Tita tražio zbog izolacije. Izjavio je: „Od marta mjeseca ove godine doveden sam u čudnu situaciju. Osjećam se kao tuđin u sredini koja ga ne prihvata. Ljudi sa kojima sam bio prijatelj zaziru od mene i prolaze bez ‘dobar dan’. Ne pozivaju me na Cetinje na svečanosti i prijeme, iako je to ranije redovno činjeno. Nijesam pozvan na prijem organizovan u čast Predsjednika Republike, mada su pozvani moji popovi. To me navodi na razmišljanje da je republičko rukovodstvo saglasno sa odnosom rukovodstva iz Cetinja prema meni. Cetinjani odvaračaju ugledne goste koji posjećuju Cetinje da me posjete. Jedino su me juče posjetili predsjednik Saveznog Izvršnog vijeća (SIV – savezna Vlada) Mitja Ribičić i predsjednik Izvršnog vijeća Crne Gore Žarko Bulajić, mada vjerujem da su Cetinjani i njima sugerirali da me ne posjete. Sve su to znaci da sam nepoželjan u sredini. Ovo bih Titu rekao. Htio bih da se u mene ne gleda bauka. To što ne odobravam neke stvari, ja na to imam pravo kao građanin. Imam pravo da govorim, pa ako nekoga uvrijedim svakako ću za to odgovarati. Sa mojim prijemom možda bih podstakao i prijem patrijarha Germana, pa i za to tražim prijem.“

Šuković je mitropolitu naveo da se njegov tretman na Cetinju može riješiti i bez prijema kod Tita, i da promjena tog tretmana ne zavisi od prijema i razgovora već od sadržine djelovanja i postupaka. Promjena politike SPC i mitropolita promijenila bi i odnos vlasti prema njemu, i Vjerska komisija bi uticala na to da tretman prema mitropolitu bude odgovarajući i bez prijema kod Tita. Mitropolit je naveo da je on uvijek bio i ostao za jugoslovenstvo, a na to mu je Šuković odgovorio da se različiti sadržaji daju jugoslovenstvu, da su različiti putevi kojima se ideja razvija i da se može prihvatiti samo jugoslovenstvo koje je zasnovano na ravnopravnosti svih naroda i narodnosti, bez bilo čije hegemonije. Ni ovaj sastanak nije približio stavove.

Dok je prema mitropolitu vođena politika izolacije, u skladu sa planom rada Vjerske komisije, posebna pažnja je ukazana Udruženju pravoslavnih sveštenika Crne Gore koje je 1970. godine slavilo 25 godina postojanja. To je bio povod za proslavu, ali i prilika da se preko Udruženja promoviraju zvanična politika i da se sveštenici drže dalje od mitropolita i vrha SPC. Zbog toga je u Vjerskoj komisiji održan sastanak 29. marta 1970. godine. U ime Udruženja pravoslavnih sveštenika prisustvovali su predsjednik i sekretar Veselin Čukvas i Komnen Radusinović, a u ime Vjerske komisije dr Mijat Šuković, Vasilije Vukadinović i Božo Martinović.³⁴ Dogovoreno je da crnogorska vlada nastavi da finansijski pomaže Udruženje i 5 pododbornih udruženja. Odlučeno je da vlast Udruženju pruži svu pomoć u organizovanju svečane sjednice i proslave jubileja. Obećano je prisustvo predstavnika vlasti kako bi se vidjela briga za Udruženje.

U skladu sa ovim dogovorom, jubilarna sjednica Udruženja pravoslavnih sveštenika Crne Gore održana je 18. juna 1970.

---

³⁴ DACG – 411, k. 26, Sastanak u Komisiji sa predsjednikom i sekretarom Udruženja pravoslavnih sveštenika, 29. III 1970.

godine u Tiogradu.³⁵ Bilo je prisutno oko 50–60 crnogorskih sveštenika. Skupštinu su pratile štampa i televizija. Referat je podnio predsjednik Udruženja, sveštenik Veselin Čukvas. Govorio je o istoriji Udruženja, ali i o patriotskom doprinosu Udruženja razvoju zemlje, socijalističkog društva i koegzistencije hrišćanstva i religije sa socijalističkim sistemom. U znak priznanja i zahvalnosti za ovu politiku dodijeljene su diplome sveštenicima: Borozanu, Čukvasu, Radusinoviću, Moriću, Basagiću, Koprivici, Bojoviću, Vujoviću, Peroviću, M. Kažiću, J. Kažiću, Buriću, Savoviću i Plamencu. Nakon završetka rada priređen je ručak u hotelu „Crna Gora“, a od nekih sveštenika su se čule izjave da su pohvale-plakete dobili oni koji su učestvovali na Plenumu Udruženja 27. marta 1969. i koji su za rušenje kapele na Lovćenu.

Paralelno s ovim nastavljena je planirana aktivnost i na saveznom nivou. O izgradnji mauzoleja su 9. aprila 1970. godine razgovarali predsjednik SIV-a Mitja Ribičić, predsjednik Savezne vjerske komisije Milo Jovičević i delegacija SPC koju su činili patrijarh German i mitropolit Danilo.³⁶ Patrijarh je naveo da je jedinstven stav Sabora i Sinoda da brani crkvu na Lovćenu i da

---

³⁵ DACG – 411, k. 26, Održana jubilara sjednica Udruženja pravoslavnih sveštenika Crne Gore, 19.VI 1970. Sjednici su prisustvovali predstavnici Udruženja iz: Srbije, Makedonije i BiH, kao i predstavnik Glavnog Saveza udruženja SFRJ. Prisustvovali su predsjednik Udruženja katoličkih sveštenika Ivo Bušić i „Ilmije“ Šukrija Bakalović. Prisustvovali su i predsjednik Savezne komisije Milo Jovičević, sekretar SSRN Crne Gore Petar Rakočević, predstavnik Republičke komisije Božo Martinović i Đorđe Kalezić i predstavnik SO Titograd. Na sjednici je bio delegiran predstavnik mitropolita Danila proto Jagoš Radunović iz Nikšića, koji je pozdravio skupštinu. U ime SSRN i republičkih ustanova skupštinu je pozdravio Petar Rakočević.

³⁶ DACG – 411, k. 27, Stenografske zabilješke sa razgovora predsjednika SIV-a i delegacije SPC, Beograd, 9. IV 1970.

je ta crkva sa Njegoševim kostima svetinja. Mitropolit Danilo je tvrdio da je kapela koja je sagrađena 1925. godine podignuta na istom mjestu gdje je bila prvobitna Njegoševa kapela i da je sagrađena od istog kamena od stare kapele. Tvrdio je da za to ima pisane dokaze i svjedoke, kao i da je on jedan od svjedoka. Pošto su pripremni radovi za uklanjanje kapele i početak postavljanja mauzoleja bili blizu mitropolit je zamolio Ribičića da interveniše kako bi se to spriječilo. Danilo je naveo: „Ja bih Vas zamolio gospodine predsjedniče, znam da Vi s obzirom na strukturu društva i na sve te odredbe ne možete da naredite, ali Vas molim da urazumite te naše ljude, jer će oni s tim gestom baciti mrlju na istoriju Crne Gore, na lik velikog Njegoša. Ako se to učini napraviće se kardinalna greška koja se neće moći opravdati ni pred domaćim ni pred stranim svijetom“.

Ribičić je odgovorio da aspekti gledanja istorije mogu biti različiti, ali da je istorija jedna, a to je istorija crnogorskog naroda sa pravoslavnom crkvom u svojoj borbi za nezavisnost, za opstanak na maloj zemlji. Danilo je naveo da je Njegoš bio vladika pa onda pjesnik i da nije bio vladika ne bi mogao biti ni vladar. Milo Jovičević je predložio da se nađe kompromisno rješenje, ali je patrijarh German bio izričit da je Njegoš crkveni čovjek, arhijerej i vladika i da kao mitropolit pripada crkvi i da može biti sahranjen samo u crkvi. German je tvrdio da je to Njegošev amanet. Optužio je Opštinu Cetinje, Vladu i Skupštinu Crne Gore da nijesu vodili dovoljno računa da tu postoji crkva i da treba da se s njom dogovore. Ribičić je pitao ko je vlasnik kapele. Milo Jovičević je, na osnovu informacija koje je dobio od vlasti sa Cetinja, naveo da je vlasnik opština Cetinje, dok je patrijarh German izjavio da SPC misli da je ona vlasnik kapele. Mitropolit Danilo je naveo da ako je i jedna crkva u Jugoslaviji opštinska da će i SPC priznati da je kapela na Lovčenu vlasništvo opštine Cetinje. Danilo je izjavio da je to mala crkva koja se zove kapela. Delegacija SPC je tvrdila da je kapela vlasništvo

SPC, a Ribičić im je obećao da će prenijeti njihove stavove kako bi se problem razmotrio sa više strana, ali je naveo da nijedna strana neće biti do kraja zadovoljna. Ribičić je naveo da između države i crkve ima problema, ali da su odnosi na dobrom putu. Patrijarh German je odgovorio da se za sitne probleme nalazi zajedničko rješenje, ali da će to u slučaju kapele i mauzoleja na Lovćenu ići teže.

U cilju postizanja kompromisa Veljko Milatović je 30. aprila 1970. u intervjuu datom „Borbi“ naveo da Odbor za izgradnju mauzoleja nema ništa protiv toga da se postavi odgovarajući religijski simbol u kripti mauzoleja i da SPC ukoliko to želi može obaviti sve potrebne vjerske obrede prilikom smještanja Njegoševog sarkofaga u kriptu mauzoleja.³⁷ No, to je bilo nedovoljno za SPC koja je odlučila da svoj interes zaštiti na sudu. To je dovelo do radikalizacije sukoba sa vlašću, naročito zbog toga što je MCP u maju 1970. godine zaobišla Ustavni sud Crne Gore, i tužbu protiv SR Crne Gore podnijela Ustavnom sudu Jugoslavije. Tražila je da se odluka o rušenju crkve Sv. Petra cetinjskog na Lovćenu proglasi nezakonitom i neustavnom, i tvrdila je da je kapela vlasništvo SPC.³⁸

Ova situacija je dovela do novog sastanka mitropolita Danila i predsjednika Vjerske komisije dr Mijata Šukovića 29. maja 1970. godine.³⁹ Šuković je pozvao mitropolita da bi mu saopštio stavove Vjerske komisije o aktivnosti i djelovanju Mitropolije i SPC, i da bi mu saopštio zahtjeve koji su

---

³⁷ DACG – 411, k. 28, Pregled vjerske štampe /januar-jun 1970/ koja se odnosi na Crnu Goru, Titograd, 9. VII 1970.

³⁸ Sumrak Lovćena..., 134.

³⁹ DACG – 411, k. 27, Zabilješka o razgovoru dr Mijata Šukovića, predsjednika Republičke komisije za vjerska pitanja i Mitropolita crnogorsko-pri-morskog Danila, 29. V 1970.

proizašli iz tih ocjena. Komisija nije imala primjedbi na aktivnosti crkve u domenu zaštite i zakonskog povraćaja imovine, poboljšanja materijalnog položaja crkve, obnove i rekonstrukcije crkvenih objekata, održavanja i širenja vjerskih obreda i školovanja sveštenečkog kadra. Trebalo je ubrzati rad na utvrđivanju činjenica neophodnih za konačno donošenje odluka o neriješenim imovinsko-pravnim pitanjima koje je pokrenula Mitropolija. Takođe, nije bilo problema u Crnoj Gori u odnosima između države i crkve koji se tiču religije. Crkva je nesmetano obavljala obrede i ostale vjerske aktivnosti na bazi ustavno-pravnog položaja vjerskih zajednica u Jugoslaviji.

Sporno je bilo isključivo uplitanje SPC u politička pitanja, odnosno njeno uključivanje u aktivnosti koje po sadržaju, metodi i ciljevima nemaju religijski karakter. Crkva je u tome izašla van ustavnih i zakonskih propisa. To se odnosilo na mitropolitove izjave u kojima je, u svoje i u ime SPC i MCP, tvrdio da u državi ne vladaju Ustav i zakoni već subjektivizam i sila vlasti, da je samoupravljanje omogućilo rasipništvo, nerad i da dovodi do prikrivanja odgovornosti te da vlast ima rušilački odnos prema kulturno-istorijskim vrijednostima i spomenicima. Crkva je postupke vlasti upoređivala sa onim što su činili Gebels, Hitler i Italijani, i tvrdila je da vlast u Crnoj Gori prihvatila postojanje određenih nacističkih elemenata u Njegoševom spomeniku i mauzoleju. Vjerska komisija je ove ocjene i upoređivanja smatrala klevetom i nedopustivim ponašanjem crkve. Političko djelovanje SPC je bilo i njeno istupanje kao predstavnika naroda, kao zaštitnika naroda od organa vlasti i kao da je crkva zaštitnik etično-moralno-estetskih načela u društvu u cjelini, uz tvrdnju da vlast ugrožava zakonitost i ta načela. Šuković je naveo i da je SPC imala nacionalističko-šovinističku aktivnost u odnosu na crnogorsku naciju.

Mitropolit je izjavio da je on najzaslužniji što brojni kulturno-istorijski spomenici u Crnoj Gori nijesu u ruševinama i da nije bilo crkve ne bi bilo ni tih spomenika. Šuković je bio iznenađen ovom tvrdnjom i smatrao je da mitropolitove ocjene o odnosu vlasti prema kulturno-istorijskim spomenicima nijesu tačne. Mitropolit je naveo da je patriota, da nije manji prijatelj Jugoslavije od ma koga, uključujući i Tita, i da je učestvovao u ratovima koji su stvorili granice Jugoslavije od Đevđelije do Triglava. Tvrdio je da se ne bavi politikom, da se ne razumije u samoupravljanje i privrednu reformu i da doušnici vlasti pogrešno prenose njegove stavove. Naveo je da je sveštenečki čin primio iz ljubavi prema crkvi. Detaljno je iznio svoju biografiju i naveo da je 1928. godine pretrpio veliku porodičnu tragediju jer je za kratko vrijeme izgubio četiri člana porodice. Tvrdio je da je u Crnu Goru došao da pomogne, da ga je tako Vlada Crne Gore primila a Sinod odredio, i da vlast u njemu niti može niti smije gledati neprijatelja. Šuković je znao mitropolitovu biografiju, način na koji je došao u Crnu Goru i kako je Vlada Crne Gore ocijenila njegov rad. Negirao je da ima doušnike, već da je analiza djelovanja SPC zasnovana na tekstovima objavljenim u vjerskoj štampi i pismu koje je Mitropolija uputila raznim institucijama i ličnostima u zemlji, a koje je zasnovano na tužbi Ustavnom sudu Jugoslavije. U vezi te tužbe Šuković je naveo: „Trebalo da znate: Skupština opštine Cetinje i organi Crne Gore, za svoj odnos prema zakonima ove zemlje, prema etičko-moralnim i estetskim vrijednostima i načelima, i sada i istorijski, polažu račun narodu, a ne crkvi!“ Ovo je dovelo do oštre prepirke.

Mitropolit je odgovorio da je poslije rušenja i upropašćivanja nekorisno polagati račun i da je zato SPC podnijela tužbu. Za pisanje tužbe se odlučio kada je raspisan konkurs za izvođenje radova na Lovćenu. Nakon toga se javilo 10

advokata da pišu tužbu. S njima je održan zajednički sastanak, gdje je odlučeno da se tužba uputi Ustavnom sudu Jugoslavije i da tužbu zastupaju 4 advokata. Tu je dogovoren sadržaj tužbe i potom je dostavljena sudu. Advokati su od mitropolita tražili dozvolu da se tužba dostavi Pravnom fakultetu u Beogradu i na još oko 20 adresa, što je mitropolit učinio. Šuković je ocijenio da je takvo distribuiranje tužbe političko djelovanje, i da je preskakanje Ustavnog suda Crne Gore u krajnjoj liniji negiranje Republike Crne Gore. Mitropolit je naveo da je tužbu prihvatio Sabor SPC i da je ovlastio Mitropoliju da nastavi rad po njoj u ime SPC. Šuković je pitao mitropolita zašto umjesto takvog pristupa nijesu izabrali da sa Odborom za izgradnju mauzoleja povedu razgovor o mogućnostima ugradnje vjerskih simbola u mauzolej onako kako je to predložio Veljko Milatović. Tako bi mitropolit pokazao da je cilj da crkva djeluje u okviru zakonskih djelatnosti, a ne da se bavi politikom. Mitropolit je izjavio da zna odakle je potekla ta inicijativa i pitao zašto ona nije prije data i zašto je to urađeno preko novina.

Nakon ove prepirke Šuković je iznio ponudu mitropolitu za dogovor. Vlast je bila spremna za dogovor oko pronalaska mjesta za premještanje kapele i o mogućnosti ugradnje religioznih simbola u mauzolej. Mitropolit je rekao da je to prvi put da mu se zvanično upućuje takav predlog, ali da je kasno, da se obratio sudu i da čeka njegovu odluku. Nakon toga Šuković je iznio direktan zahtjev mitropolitu koji se odnosio i na njihov razgovor iz juna 1969. godine. Šuković je naveo: „Odlučno zahtijevamo da se djelatnost u ime crkve u Crnoj Gori svede i ograniči na ono što je njen djelokrug utvrđen ustavnim i zakonskim propisima.“ Mitropolit je na to odgovorio: „Možete me uhapsiti, protjerati iz zemlje, ubiti, to je vaša stvar“.

Šuković je naveo da je ovakav odgovor suprotan onome što je on rekao i da nema smisla da se tako tumači. Zahtijevao je

od mitropolita da o sadržini njihovog razgovora obavijesti Sinod i Patrijarha. Potom je naveo mitropolitu šta može očekivati ukoliko crkva nastavi sa političkom djelatnošću. Izjavio je da će se vlast direktno i javno suprotstaviti političkom djelovanju SPC i da će preuzeti mjere da se takva djelatnost crkve spriječi. U sklopu toga je bila i odluka vlasti da po svaku cijenu zaštiti Udruženje pravoslavnih sveštenika Crne Gore i njegove članove od mitropolitovih poteza. Mitropolit je ovo doživio kao prijetnju i izjavio: „Do sada sa mnom ovako nije nikada razgovarano. Mislim da je razgovor završen i da više nemamo šta razgovorati. Ja ću se postarati da više i ne dolazi do razgovora, jer su odnosi toliko poremećeni da nema uslova za razgovore“. Šuković se složio s tom ocjenom, ali je krivicu prebacio na mitropolita navodeći da je svojim radom i ponašanjem onemogućio saradnju sa organima države i da će vlast iz toga izvući odgovarajuće zaključke i u skladu sa tim postupiti. Tako je na ovom sastanku došlo do oštrog sukoba i prekida odnosa između crnogorske vlasti i mitropolita Danila. Kao i u prethodnim slučajevima, nakon neuspješnih pregovora u Crnoj Gori, nadležne institucije u Beogradu su pokušale da nađu rješenje.

Tako su povodom izgradnje mauzoleja u Beogradu 25. juna 1970. razgovorali predsjednik Komisije za vjerska pitanja Izvršnog vijeća SR Srbije Vitomir Petković i patrijarh German.⁴⁰ Složili su se da situacija oko mauzoleja ozbiljno šteti odnosima države i SPC. Patrijarh je prihvatio predlog da pozove mitropolita Danila i da pokuša da na njega utiče kako bi se s predstavnicima vlasti Crne Gore i Cetinja pronašlo rješenje za kapelu na Lovćenu. Mitropolit Danilo je pozvan u Beograd i do sastanka patrijarha, mitropolita i Petkovića je došlo 3. jula 1970. Mitropolit Danilo je naveo da je iluzorno očekivati od

---

⁴⁰ DACG – 411, k. 28, Izvod iz zabilješke, Titograd 14. VII 1970.

njega da podrži rušenje kapele. Naveo je da mu je teško što je do toga došlo i da se predstavnici vlasti u Crnoj Gori prema njemu neprimjereno odnose. Patrijarh je insistirao da se pronađe rješenje. Petković je ukazao da kapela na Lovćenu ne smije biti takav problem koji bi doveo u pitanje inače korektne odnose i saradnju između države i SPC. Naveo je da je iluzorno misliti da se mauzolej neće podići i da bi bilo šteta da mitropolit ostane po strani. Takvu pozicija je jedino koristila političkoj emigracija koja je nastojala da ovaj nesporazum produbi. Petković je skrenuo pažnju mitropolitu da griješi ako misli da su svi oni koji ga podržavaju i koji se bore za kapelu prijatelji crkve, već da je njima stalo do remećenja dobrih odnosa između države i crkve. Smatrao je da izjava Veljka Milatovića u „Borbi“ predstavlja izvanrednu platformu za traženje obostrano prihvatljivog rješenja, ali da kategoričan stav SPC da se ne dira kapela ne pruža mogućnost za razgovor. Petković je naveo da ako se pođe od Njegoševog groba i njegovog uređenja onda se može doći do zajedničkog rješenja. Patrijarh je potom pokazao crtež, nastao u okviru SPC, na kome je kapela sastavni dio mauzoleja tako da se kroz mauzolej ulazi u kapelu. Petković je izjavio da je ta ideja postojala ranije, ali da nije prihvaćena. Onda je patrijarh predložio da se bar dio kapele, gdje je Njegošev grob, ukomponuje u mauzolej. Mitropolit je smatrao da bi to moglo da se učini. Patrijarh je cijenio Milatovićevu pounudu, ali je smatrao da je u njoj trebalo navesti da se crkvi dozvoljava da postavi religijske simbole i da izvrši obred, i da nije trebalo koristiti sintagmu „ako želi“.

Na osnovu ovog razgovora zaključeno je da se sa predstavnicima crnogorske vlasti razmotri šta se dalje može uraditi oko izgradnje mauzoleja i u čemu se sve može izaći u susret zahtjevima crkve kada se radi o crkvenim obredima nad Njegoševim grobom. Iako je na sastanku sa Šukovićem objavio prekid odnosa, mitropolit Danilo je na ovom sastanku to negirao, i naveo je

da je već narednog dana nakon sastanka sa Šukovićem imao sastanak sa sekretarom Vjerske komisije Božom Martinovićem oko nekog drugog pitanja. Mitropolit je izjavio da je predmet dat Ustavnom sudu Jugoslavije i da će se on časnno držati prema odluci suda. Petković je mitropolitu sugerisao da bi bilo cjelishodnije kada bi se rješenje našlo putem dogovora, a patrijarh se s tim složio. Patrijarh je tražio da se vlastima u Crnoj Gori prenesu da se prestane sa pisanjem oko kapele, jer je to postala medijska kampanja. SPC je naredila da se u crkvenoj štampi o problemu kapele više ne piše jer su obje strane saopštile sve što su imale o tom pitanju.

Komisija za vjerska pitanja SR Srbije je zaključila da ovakvi sastanci mogu dovesti do pozitivnijeg rješenja i bez odluke Ustavnog suda, da je patrijarh za sporazumno rješenje i da će uticati na mitropolita Danila da sa predstavnicima vlasti u Crnoj Gori pronađe zajednički jezik. Vjerska komisija Srbije je vlastima u Crnoj Gori preporučila da ima više obzira prema mitropolitu Danilu kako bi se smanjio uticaj protivnika vlasti na njega. Naročito je naglašeno da se prema mitropolitu ima više razumijevanja jer mu je sin bio bolestan. Preporučeno je da mu se tu pomogne kao čovjeku, jer su bili mali izgledi da će njegov sin ozdraviti. Zabilješka i preporuke sa ovog sastanka su dostavljeni Komisiji za vjerska pitanja SR Crne Gore uz saglasnost Mila Jovićevića, predsjednika Savezne komisije za vjerska pitanja. Komisija SR Srbije je obavijestila Komisiju SR Crne Gore da će patrijarh German od 16. jula biti u manastiru Savina kod Herceg Novog, pa je, uz saglasnost Mila Jovićevića, sugerisala da se patrijarhov boravak iskoristi za nastavak razgovora u vezi s traženjem zajednički prihvatljivog rješenja za kapelu i mauzolej na Lovćenu.

To je bilo teško postići jer je nacionalna politika SPC i MCP dovela do drastičnog pogoršanja odnosa između crkve i crnogorske vlasti. Predsjednik CKSK Crne Gore Veselin Đuranović je na sastanku najviših predstavnika republičkih organa Crne

Gore i Makedonije u Skoplju u junu 1970. godine izjavio da je SPC u Crnoj Gori krajem 60-ih godina postala jedan od kanala za jačanje velikosrpskog nacionalizma.⁴¹ Jedan od pravaca njenog djelovanja je bilo negiranje zvaničnog rješenja crnogorskog nacionalnog pitanja, i u tome su se isticali i patrijarh German i mitropolit Danilo. Đuranović je smatrao da SPC time nastoji da spriječi eventualnu pojavu rađanja ideje o obnovi autokefalnosti Crnogorske crkve, koja je 1921. godine ukinuta dekretom kralja Aleksandra. Stav SPC i Mitropolije crnogorske-primorske o Mauzoleju je, prema Đuranovićevom mišljenju, bio samo dio ove političke borbe, i u tom pogledu crkva je ostvarila savez sa velikosrpskim nacionalistima. SPC i mitropolit su sprovodili torturu nad sveštenicima koji su javno podržali izgradnju mauzoleja, a vlast je imala obavezu da štiti Udruženje pravoslavnih sveštenika i ove sveštenike. Đuranović je naveo da je mitropolit Danilo dio reakcionarnog krila SPC, a posebno po pitanju autokefalnosti. Zbog toga je crnogorska vlast razmatrala pitanje ostanka mitropolita Danila na njegovom položaju.⁴²

Crnogorsko partijsko i republičko rukovodstvo je o ovim pitanjima odlučilo da razgovora sa rukovodstvom Srbije, kako bi se vidjelo da li oni imaju uticaj na SPC i da li oni mogu pomoći crnogorskom rukovodstvu u rješavanju problema. Sastanak predstavnika CKSK Crne Gore i CKSK Srbije održan je u Titogradu 26. juna 1970. godine. Predstavnik CKSK Srbije Predrag Ajtić je izjavio da mauzolej nije umjetničko-estetsko već političko pitanje i da kampanju protiv mauzoleja vode unitarističke i velikosrpske snage.⁴³ On je osudio sve paternalističke, dušebrižničke i pokroviteljske manifestacije i stavove prema odlukama nadležnih organa SR Crne Gore,

---

⁴¹ Selhanović, J, Mauzolej..., 195.

⁴² Isto, str. 196.

⁴³ Isto, str. 203.

navodeći da je to suprotno ideji ravnopravnosti i „samom telu srpske nacije“. Ipak, Ajtić nije direktno okrivio SPC i naveo je da partijsko rukovodstvo Srbije ne može biti inicijator u suzbijanju tih pojava zbog „sve te prošlosti“.

Veselin Đuranović je ponovio da su odnosi sa crkvom u posljednjih 4-5 godina zaoštravani i da su 1970. godine dosegli tačku ključanja.⁴⁴ Crnogorsko rukovodstvo je smatralo da je eksponent te politike mitropolit Danilo, da on zastupa stavove SPC i da je uporan u svojoj politici upravo zato što ima jaku podršku. Time je u suštini ukazano na to da se ova politika kreira u Srbiji, a realizuje u Crnoj Gori. Đuranović je tvrdio da bez te podrške mitropolit ne bi bio toliko hrabar u sukobu s vlastima. Zato je naveo da se saradnja s mitropolitom kao predstavnikom SPC teško može nastaviti, i da on ima i negativan odnos prema rješenju crnogorskog nacionalnog pitanja u SFRJ. Đuranović je naveo da će se uprkos brojnim opstrukcijama što prije realizovati projekat mauzoleja i da je to čvrsta odluka crnogorske vlasti. Izjavio je da vlast neće ulaziti ni u kakve javne prepirke van Crne Gore i da će javno reagovati samo u Crnoj Gori, naročito u slučaju da SPC nastavi sa falisifikatima i podvalama.

Predrag Ajtić je nastojao da umanjí odgovornost vrha SPC i patrijarha Germana. Naveo je da je, prema informacijama srpske Vjerske komisije, mitropolit Danilo tražio da tužbu Ustavnom sudu Jugoslavije podnese SPC, i da je protiv toga bio patrijarh German. Navodno je German naveo da je to problem MCP, da se toj tužbi neće suprotstaviti ali da je neće ni podržati. Đuranović je odgovorio da prema informacijama crnogorske vlasti iza tužbe stoje upravo Sinod i Sabor SPC. Bitno je bilo i to da je povodom izgradnje mauzoleja patrijarh German pisao Titu i tražio prijem. Tito je to odbio jer je prihvatilo ocjene crnogorskog rukovodstva, i nije htio da se miješa

---

⁴⁴ Isto, str. 209.

u ovo pitanje koje je smatrao unutrašnjim pitanjem Crne Gore.⁴⁵

Ovaj razgovor je pokazao da je partijsko i republičko rukvodstvo Srbije načelno osudilo unitarističku i velikosrpsku politiku protiv Crne Gore, ali da u suštini nije ništa preduzelo protiv toga. Predstavnici Srbije nijesu direktno okrivili SPC, a razgovor je pokazao da je srpsko rukovodstvo pokušalo da umanjí odgovornost SPC i patrijarha Germana, i da za glavnog krivca ispred crkve istakne mitropolita Danila i MCP. Tu ocjenu crnogorsko rukovodstvo nije prihvatilo i razgovor je završen tako što je načelno dogovoreno da se vodi zajednička politička akcija, ali bez konkretnog plana. Tako je sve ostalo samo na usmenim ocjenama.

Ipak, preporuke savezne i srpske Vjerske komisije uz znake da je SPC spremna da ublaži svoje stavove doveli su do sastanka dr Mijata Šukovića i patrijarha Germana u manastiru Savina 20. jula 1970. godine.⁴⁶ Šuković je obavijestio patrijarha da će se tempo radova na izgradnji mauzoleja na Lovećnu odvijati po utvrđenom programu. Ponovljena je ponuda da su vlasti u Crnoj Gori, imajući u vidu izjavu Veljka Milatovića, spremne da SPC, ako ona to zahtijeva i prihvata, omoguće da prilikom otkrivanja mauzoleja na Lovćenu izvrši vjerski obred kao i da ubuduće vrši vjerske obrede u obimu u kojem je to i do tada radila. SPC je pružena mogućnost da na kripi može stavi crkveni simbol – krst, pod uslovom da se ne naruši umjetnička i arhitektonska kompozicija mauzoleja, da SPC odredi lokaciju za izmještanje kapele na Lovćenu i da će izmještanje uraditi investitor i izvođač radova. Ovo je bio predlog crnogorske vlasti za postizanje sporazuma sa SPC.

---

⁴⁵ Isto, 214.

⁴⁶ DACG – 411, k. 28, Zabilješka o razgovoru potpredsjednika Izvršnog vijeća Skupštine SR Crne Gore i predsjednika Republičke komisije za vjerska pitanja dr M. Šukovića sa patrijarhom Srpske pravoslavne crkve Germanom u manastiru Savina kod Herceg Novog, 20. VII 1970.

No, patrijarh German je insistirao da se kapela na Lovćenu ukomponuje u mauzolej, i time je odustao od kompromisa na koji je bio spreman tokom razgovora u Beogradu sa predsjednikom Vjerske komisije SR Srbije Petkovićem. Taj predlog je ranije razmatrala crnogorska vlast i nije ga prihvatila zbog arhitektonsko-tehničko-estetskih razloga. Patrijarh je nakon toga tražio odlaganje izgradnje mauzoleja, i da se nastavi samo sa pripremnim radovima: izgradnjom puta, dalekovoda i slično. Ovo je tražio zbog naelektrisane situacije i izraženih strasti. Tvrdio je da nije zgodan momenat i da će vrijeme učiniti svoje, da je izgradnja dugo odlagana pa da može još koju godinu. Naveo je da su mnogi građani, iako se javno deklarišu za mauzolej, intimno protiv, i da ne vjeruje da je 80–85% građana za ovaj projekat već da je taj procenat mnogo niži. On je u odlaganju izgradnje mauzoleja vidio jedini izlaz iz trenutne situacije. Na to mu je odgovoreno da je stav svih organa Crne Gore da odstupanja u pogledu roka izgradnje mauzoleja nema i da su sa takvim stavovima saglasni politički i državni predstavnici ostalih republika koje su dale priloge za izgradnju mauzoleja. Patrijarh je upozoren da on kao poglavar SPC, u čijem je sastavu MCP, snosi odgovornost za rješavanje ovoga problema.

Šuković je zatražio da se patrijarh jasno izjasni da li SPC smatra da se na predloženoj osnovi može tražiti rješenje koje bi zadovoljilo njene potrebe i želje, i šta misli o tim predlozima. Patrijarh je odgovorio da ne može mijenjati odluku Sabora koji je zauzeo stav da je kapela na Lovćenu „crkva-grobnica“ i da treba da ostane na Lovćenu, da ne može i ne želi da preuzima poslove koji su u nadležnosti Mitropolije i da ne može da se izjasni o ponuđenim predlozima. Patrijarh je izjavio: „Njegoš treba da nas spaja a ne razdvaja“. Naveo je da je za razgovore, da će razgovarati sa mitropolitom, analizirati to u Sinodu i Saboru i da će stav crkve o tim predlozima biti poznat. Odgovor je u suštini bio isti, jer je patrijarh naveo da bi pristanak SPC na

predlog crnogorske vlasti značio saglasnost sa odlukom da se „ruši“ kapela. Na to mu je sugerisano da nije u pitanju rušenje već premještanje kapele i da to kvalitativno izražava drugačiji motiv i odnos prema kapeli. Patrijarh je u razgovoru stalno koristio izraz rušenje, iako nije osporavao razliku između rušenja i premještanja. On je naveo da kapela na drugom mjestu bez Njegoševih kostiju ne može biti ono što je bila tada, i pored toga što bi se ona u građevinskom pogledu maksimalno očuvala.

Patrijarah je ipak ublažio ranije ocjene SPC o suštini izgradnje mauzoleja. On je tokom razgovora izričito naglasio da se saglašava s ocjenama da mauzolej i njegovo podizanje na Lovčenu nemaju anticrkveni karakter, niti je njegovo podizanje upereno protiv crkve i vjere, da to nije i ne može biti početak procesa koji bi karakterisala rušilačka namjera prema crkvenim objektima, da su netačne i zlonamjerne ocjene da vlast u Crnoj Gori ima rušilački karakter prema kulturno-istorijskim spomenicima. Potvrdio je da među onima koji se protive podizanju mauzoleja ima i onih koji ne misle dobro ni SPC. Patrijarh je izrazio bojazan da će u dogledno vrijeme mauzolej biti Meštrovićev, a ne Njegošev i da će se posjetiocima više govoriti o Meštroviću nego o Njegošu. On se Šukoviću zahvalio na posjeti i izrazio zadovoljstvo na otvorenom razgovoru, a prihvatio je ocjenu da i on, a ne samo mitropolit, treba da ostvaruje direktan kontakt sa Vjerskom komisijom Crne Gore. Izjavio je da se SPC neće saglasiti sa rušenjem, ali da to prihvata kao gotovu činjenicu. Patrijarh je u ime SPC odbacio sve nacionalističke i političke ocjene o mauzoleju, nije prihvatio njegovu izgradnju, ali se s tim pomirio. Time je SPC u suštini prekinula kampanju protiv mauzoleja i tako otvorio put za normalizaciju odnosa sa Crnom Gorom.

S druge strane, mitropolit Danilo nije ublažio svoje stavove o mauzoleju. On je nastavio da izaziva sukobe i o drugim pitanjima. Odnosi između mitropolita i crnogorske vlasti su se dodatno zaoštrili kada je mitropolit u septembru 1970. godine obavijestio

Ljubomira Kapisodu, direktora Zavoda za zaštitu spomenika kulture SR Crne Gore, da ograničava nadležnost Zavoda i njega kao direktora na objektima čisto crkvenog karaktera.⁴⁷ Kao razlog za ovaj potez mitropolit je naveo odluku Kapisode, odnosno Zavoda kojom je dato odobrenje SO Cetinje da kapelu na Lovćenu može premjestiti na drugo mjesto. Mitropolit je naveo da je za ovu odluku saznao istovremeno kada je preživio ličnu tragediju. Tada mu je preminuo sin. O tome koliko je ova odluka za njega bila bolna naveo je u pismu Kapisodi: „Za vrijeme mojeg kratkog boravka u Beogradu, prilikom priređivanja 40-dnevnog parastosa pokojnom sinu, saznao sam jednu za mene iznenađujuću i nemiluju vijest, koja je malo manje uticala na mene od one kada sam saznao za njegovu smrt“. Mitropolit je izgradnju mauzoleja doživio i kao ličnu tragediju, i kao razlog da zaoštava odnose sa vlastima. Kapisoda se zbog ovoga obratio predsjedniku Skupštine Crne Gore Vidoju Žarkoviću navodeći da je ograničenjem konzervatorskih radova na spomenicima kulture čiji je korisnik Mitropolija crnogorsko-primorska ugrožena egzistencija kulturnog blaga Crne Gore.⁴⁸ Iz kabineta Vidoja Žarkovića su odgovorili da, prema važećim zakonskim propisima, ni mitropolit ni bilo ko drugi nije ovlašćen da Zavodu uskrati pravo zaštite spomenika kulture i pravo da odlučuje o konzervatorskim i drugim radovima na objektima koji su proglašeni za spomenike kulture.⁴⁹ Žarković je naveo da se ne radi o pravnom već o političkom pitanju i da taj postupak mitropolita znači nastojanje da se i dalje zaoštavaju već zaoštreni odnosi.

---

⁴⁷ DACG – 411, k. 28, Mitropolit crnogorsko-primorski Danilo – Ljubomiru Kapisodi, Vrnjačka Banja, 18. IX 1970.

⁴⁸ DACG – 411, k. 28, Zavod za zaštitu spomenika kulture SR Crne Gore – Predsjedniku Skupštine SR Crne Gore, Cetinje, 2. X 1970.

⁴⁹ DACG – 411, k. 28, Šef kabineta Božidar Đoković – Direktor Zavoda za zaštitu spomenika kulture SR Crne Gore, Titograd, 14. X 1970.

U međuvremenu je pravosuđe odlučilo o tužbi MCP. Ustavni sud Jugoslavije je u julu 1970. godine izjavio da je nenadležan u ovoj tužbi i predmet je upućen Ustavnom sudu Crne Gore. SO Cetinje je 2. novembra 1970. godine uputila predstavku Ustavnom sudu Crne Gore u kojoj je dala odgovor na tužbu MCP.⁵⁰ Ona je osporila pravo vlasništva MCP na kapelu i na vrh Lovćena. Pored toga, predstavnici SO su naveli da insistiranje da Njegoš ostane u Aleksandrovoj kapeli na Lovćenu, ne znači ništa drugo nego sredstvo borbe protiv crnogorske nacionalne ravnopravnosti i da je to pokušaj da se duh tadašnje generacije crnogorske nacije vrati u XIX vijek srpsko-pravoslavne i krivo usmjerene nacionalno romantičarske egzistencije.⁵¹ Ustavni sud Crne Gore je u novembru 1970. godine odbacio tužbu MCP, izjavivši da kapela na Lovćenu nije njeno vlasništvo i da Njegoševa kapela na Lovćenu nije hram nego nadgrobni spomenik i istovremeno spomenik kulture.⁵² Sud je presudio da se odluka SO Cetinje o izgradnji mauzoleja zasniva na ovlašćenju iz Ustava i da je u skladu sa Zakonom o zaštiti spomenika kulture.

Time su radovi na izgradnji mauzoleja mogli da se nastave po planu i time je i s pravne strane riješeno ovo pitanje. Mitropolit Danilo je, kao što je ranije najavio, odlučio da poštuje odluku suda. To je, uz izjavu patrijarha Germana u manastiru Savina, otvorilo put normalizaciji odnosa između crnogorske vlasti i SPC, odnosno MCP. Mitropolit Danilo je učinio prvi korak ka tome. On je pozvao dr Mijata Šukovića da prisustvuje proslavi 300-godišnjice od smrti Sv. Vaslija Ostroškog Čudotvorca koju je Mitropolija planirala za 12. maj 1971. godine. S obzirom na zategnutost odnosa, partijarh German je u Beogradu 28. aprila 1971. godine razgovarao sa predsjednikom Savezne komisije za vjerska

---

⁵⁰ Sumrak Lovćena..., 162–172.

⁵¹ Isto, 172.

⁵² Isto, 173–174.

pitanja Milom Jovićevićem.⁵³ Patrijarh je tražio da se mitropolitu Danilu pruži pomoć da proslavu organizuje onako kao je Sabor SPC želio, i to preko crnogorske Vjerske komisije. Jovićević je obećao pomoć i u vezi s tim u Crnu Goru je poslat savjetnik u Saveznoj vjerskoj komisiji Radosav Perović. Prema planu proslave predviđeno je da se tom prilikom u manastiru Ostrog održi počasna sjednica Sv. Arhijerejskog Sabora, i da joj prisustvuju patrijarh German i veliki broj crkvenih velikodostojnika.⁵⁴ Tim povodom je i patrijarh German uputio dopis crnogorskoj Vjerskoj komisiji. Proslava je trebalo da ima isključivo vjerski karakter.

Povodom ove svečanosti i poziva da učestvuje Mijat Šuković, Republička komisija je 10. maja 1971. održala sjednicu, kojoj je prisustvovao i Radosav Perović, savjetnik Savezne komisije za vjerska pitanja.⁵⁵ Komisija je odlučila da je proslavu u Ostrogu primila na znanje onako kako je predstavljena od strane crkve. Odlučeno je da u ime Komisije na proslavu pođu Vasilije Vukadinović i Božo Martinović iz Crne Gore i Radosav Perović iz Savezne komisije. Predsjedniku Opštine Danilovgrad Veselinu R. Đuranoviću je sugerisano da ide na proslavu i još samo jedan član Odbora Socijalističkog saveza radnog naroda (SSRN) ako je pozvan. Predsjedniku Opštine Nikšić je sugerisano da ne ide i da što manje ljudi pođe u Ostrog. Predviđeno je da nakon proslave Mijat Šuković primi patrijarha Germana sa što manje saradnika, pod uslovom da ne bude ekscesa u Ostrogu. Odlučeno je da se patrijarh ne dočekuje prilikom dolaska u Titograd, da na ručku tokom proslave predstavnici

---

⁵³ DACG – 411, k. 29, Zabeleška o razgovoru predsjednika Savezne komisije za verska pitanja Mila Jovićevića sa patrijarhom Germanom, obavljenim u Patrijaršiji SPC, 28. IV 1971.

⁵⁴ DACG – 411, k. 29, Proslava 300-godišnjice smrti Vaslija Ostroškog 12. maja 1971. godine u manastiru Ostrogu, Titograd, 4. V 1971.

⁵⁵ DACG – 411, k. 29, Zapisnik sa sjednice Republičke komisije za vjerska pitanja, Titograd, 10. V 1970.

Komisije ukoliko se ukaže potreba kažu samo par konvencionalnih rečenica. S ovim predlogom Komisije se saglasilo cjelokupno republičko rukovodstvo Crne Gore.

Predviđena proslava je obavljena u manastiru Ostrog 12. maja 1971. godine.⁵⁶ Proslavi je prisustvovao patrijarh German i devet vladika, među kojima i mitropolit Danilo. Bilo je oko 10.000 ljudi iz svih krajeva Jugoslavije. Nakon crkvenih obreda organizovan je ručak na kome je bilo preko 200 zvanica. Za ručkom je mitropolit Danilo pozdravio patrijarha i goste. Prema ocjenama predstavnika vlasti mitropolit je u zdravici bio odmjeren. Istakao je da jubilarna proslava u Ostrogu nema ni nacionalni, ni kulturni, čak ni crkveno-religijski karakter, već samo dug crkve i vjernika prema Vasiliju Ostroškom kao svecu. Sekretar Vjerske komisije Božo Martinović je s par konvencionalnih rečenica pozdravio patrijarha i prisutne. Patrijarh German je u zdravici govorio o značaju proslave, o kultu Vasilija Ostroškog i odao je visoko priznanje mitropolitu Danilu. Izjavio je da se proslava u Ostrogu gotovo poklapa sa 10-godišnjicom mitropolitova dolaska na čelo crnogorske eparhije, da je dosta učinjeno na očuvanju i obnovi crkvenih objekata, osvježanju crkve i da su ti uspjesi postignuti zahvaljujući i razumijevanju vlasti. Patrijarh je napomenuo da je bilo i spornih pitanja, ali da ona nijesu nerješiva.

Nakon ručka u Ostrogu patrijarh je s episkopima otišao u Titograd, gdje su ga primili potpredsjednik Izvršnog vijeća dr Mijat Šuković i članovi Vjerske komisije Vasilije Vukadinović i Božo Martinović. Uz patrijarha su bila petorica vladika, a među njima mitropolit Danilo, patrijarhov šef kabineta i urednik „Pravoslavlja“. Tokom razgovora nije postavljeno nijedno pitanje iz odnosa država-crkva. Patrijarh se interesovao o pri-

---

⁵⁶ DACG – 411, k.29, Zabilješka o crkvenoj proslavi 300-te godišnjice smrti Vasilija Ostroškog, obavljena 12. maja 1971. godine u Gornjem i Donjem manastiru Ostrogu, Titograd, maj 1971.

vrednom razvoju Crne Gore, odnosno o Aluminijskom kombinatu, Bjelopavličkoj ravnici, kultivaciji Ćemovskog polja, o preduzećima „Radoje Dakić“ i „Obod“, o odnosima sa Albanijom i mogućnostima realizacije plana o isušivanju Skadarskog jezera, o turizmu i broju radnika u inostranstvu iz Crne Gore. Šuković je odgovarao na patrijarhova pitanja, i nakon sat razgovora patrijarh je istakao značaj susreta predstavnika crkve i države, razmjene mišljenja i rješavanja spornih pitanja uz napomenu da sa malo obostrano dobre volje, pitanja nijesu nerješiva. Šuković je odgovorio da je spreman da razgovara o svim pitanjima sa predstavnicima crkve kada se za to izrazi želja i potreba, što je patrijarh prihvatio i pozvao Šukovića da ga posjeti u Beogradu. O mauzoleju nije bilo ni riječi.

Proslava u Ostrogu i prijem u Titogradu su pokazali da pitanje mauzoleja i kapele više nije bilo aktuelno u odnosima između Crne Gore i SPC, i da je to bila završena stvar. Crkva se nije slagala s premještanjem kapele i podizanjem mauzoleja na njenom mjestu, ali se pomirila s činjenicom da je to riješeno. Zbog toga nije željela da ruši veze sa državom, kao ni da državu odnosno crnogorsku vlast provocira političkim istupima. Zbog toga tokom proslave u Ostrogu nije zabiljeжан nijedan politički ni nacionalistički akt predstavnika SPC. Naprotiv, ova proslava je označila početak popravljanja tih odnosa. Crnogorska vlast je s druge strane zaustavila nagovještaj o obnovi autokefalnosti Crnogorske crkve. Nesumnjivo je da je uticala i na smirivanje odnosa između MCP i Udruženja pravoslavnih sveštenika Crne Gore.

SPC se povukla i zato je nakon odluke Ustavnog suda Crne Gore izgradnja Mauzoleja nastavljena bez političkih potresa. SO Cetinje je 3. septembra 1971. godine donijela odluku o dislokaciji kapele sa lovcenskog Jezerskog vrha, kako bi se na tom mjestu izgradio mauzolej.⁵⁷ U odluci je navedeno da će se izgraditi mauzolej u kome će biti kripta u kojoj će vječito počivati posmrtni

---

⁵⁷ Sumrak Lovćena..., 199.

ostaci pjesnika i filozofa – velika Njegoša, vladara i vladike Crne Gore, u istom sarkofagu u kojem su bili i u kapeli.⁵⁸ Odlučeno je da sarkofag sa Njegoševim posmrtnim ostacima iz kapele bude prenešen u kriptu mauzoleja kao nepovrijeđena cjelina. Iako je crnogorska vlast mogla da ovaj projekat samostalno dovede do kraja, ona je ipak željela da se SPC i MCP u njega uključe u okviru svojih vjerskih nadležnosti. Zato je SO Cetinje Odluku o izmještanju kapele samo dan nakon usvajanja dostavila MCP. Pri tome je SO Cetinje, odnosno njen predsjednik Petar Tomanović, izrazio poštovanje MCP i mitropolitu Danilu i garantovao je da crkva može ostvariti svoja privatna vjerska prava prilikom otvaranja mauzoleja. SO Cetinje i Odbor za izgradnju mauzoleja ponudili su predstavnicima MCP da prisustvuju prenosu sarkofaga iz kapele u mauzolej i da, po nahođenju, izvrše sav crkveni obred shodno pravu i ulozi crkve u društvu. U slučaju da to bude nakon prenosa, ponuda je bila da se crkveni obred obavi prije svečanog otvaranja mauzoleja, a najmanje 10 dana. SO Cetinje i Odbor su naveli da nemaju ništa protiv, ako Mitropolija želi da njeni predstavnici izvrše crkveni obred osveštanja i samog mauzoleja i da to bude prije njegovog svečanog otvaranja. Predsjednik SO Cetinje je izrazio spremnost da se sastane sa mitropolitom Danilom kako bi se ova pitanja riješila.

Istim povodom Izvršno vijeće Skupštine SR Crne Gore je 20. septembra 1971. godine uputilo dopis Svetom arhijerejskom Sinodu SPC u kome je navedeno da je donešena odluka o izmještanju kapele na Lovćenu, jer je arhitektonsko-tehničko-esteteski nije bilo moguće ukomponovati u mauzolej.⁵⁹ Navedeno je da je SO Cetinje obećala da će preduzeti sve potrebne mjere da se prilikom izmještanja sačuva kapela u najvećoj

---

⁵⁸ DACG – 411, k. 33, SO Cetinje – Mitropoliji crnogorsko-primorskoj, Cetinje, 4. IX 1971.

⁵⁹ DACG – 411, k. 33, Izvršno vijeće SR Crne Gore – Svetom Arhijerejskom Sinodu SPC, Titograd, 20. IX 1971.

mogućoj mjeri i da je to saopšteno i mitropolitu Danilu. Izvršno vijeće je izjavilo da će preko Zavoda za zaštitu spomenika kulture i Opštine Cetinje djelovati da se kapela sačuva u maksimalno mogućoj mjeri prilikom njenog izmještanja i da će Odbor za izgradnju Njegoševog mauzoleja djelovati u istom pravcu.

Na osnovu razgovora s patrijarhom Germanom iz jula 1970. godine u manastiru Savina, Izvršno vijeće je predložilo Sinodu da se riješe sva pitanja u vezi kapele. Izvršno vijeće je istaklo tri tačke. U prvoj je navedeno da Njegošev mauzolej na Lovćenu treba da se izgrađuje prema utvrđenom programu i projektu i po dinamici utvrđenoj u programu. U drugoj tački je navedeno da s obzirom da kapelu nije moguće ukomponovati u projektovani mauzolej, da se ona izmjesti i da se tom prilikom sačuva do najvećeg mogućeg stepena. U trećoj tački je navedeno da se SPC, ukoliko ona to zahtijeva i prihvata, omogućava da izvrši vjerski ceremonijal – obred prilikom prenosa sarkofaga u kriptu, kao i prilikom otvaranja Njegoševog mauzoleja i da može i ubuduće da vrši vjerski ceremonijal u obimu koji se vršio u kapeli. Izvršno vijeće je ponudilo da se na kripti sa Njegoševim posmrtnim ostacima može postaviti vjerski simbol – krst, pod uslovom da se ne naruši umjetnička i arhitektonska kompozicija mauzoleja i da SPC da mišljenje o lokaciji za izmještanje postojeće kapele.

Za SPC i MCP ovi predlozi su bili neprihvatljivi. SPC i MCP ni na koji način nijesu željele da učestvuju u izmještanju kapele, izgradnji i postavljanju mauzoleja. Kapela bez Njegoševih posmrtnih ostataka za SPC nije imala funkciju. S druge strane, njihov stav je bio mirenje sa stvarnošću i nastavak rada na normalizaciji odnosa sa državom i predstavnicima vlasti. To je naročito bio zadatak za mitropolita Danila i to je u početku rađeno u sklopu kurtoaznog protokola. Za novu 1972. godinu Mijat Šuković je u svojstvu predsjednika republičke Vjerske komisije uputio čestitku mitropolitu Danilu, a ovaj mu je takođe odgovorio čestitkom u kojoj je naveo: „Gospodine predsjedniče,

zahvaljujem na upućenoj čestitci za Novu 1972. godinu i otpozdravljamo sa istim željama, da Vam Nova godina donese krjepkog zdravlja, nove tjelesne i duhovne snage da mognete što uspješnije obavljati povjerenu Vam dužnost. Sve ovo na sreću, napredak i progres naše otadžbine i naših naroda. Molimo da primite i ovom prilikom izraze našeg poštovanja.“⁶⁰

U martu 1972. godine mitropolit Danilo je, po povratku iz Beograda, svratio u republičku Vjersku komisiju i interesovao se oko pravne pomoći za rješavanje imovinskih sporova koje je crkva vodila kod sudova u Crnoj Gori.⁶¹ Komisija je intervenisala povodom rješavanja nekih sporova i predmeta. Odnosi su tokom 1973. godine ponovo formalizovani, pa se mitropolit vlastima obraćao isključivo povodom imovinskih pitanja, rješavanja problema koje su najčešće nastojatelji manastira imali sa lokalnim vlastima i privrednim preduzećima, i tokom kojih je vlast nastojala da riješi te probleme. U jednom pismu Komisiji za vjerska pitanja SR Crne Gore mitropolit Danilo je dao svoje viđenje položaja u Crnoj Gori i odnosa sa vlašću. U ovom pismu iz oktobra 1973. godine on navodi: „Prošlo je 12 godina kako smo došli na čelo mitropolije crnogorsko-primorske, čije se područje osim jedne opštine (Pljevlja) poklapa sa teritorijom SR Crne Gre. Za sve to vrijeme, sa vrlo malim i neznatnim izuzecima, slobodno smo obavljali svoju dužnost kako Mi, tako i područno Nam sveštenstvo. U djelokrug naše dužnosti pored administrativno-sudskih poslova, brige o crkvama i manastirima, spada pravo i dužnost obilaska područne Nam eparhije, vršenja bogoslužjenja u crkvama i manastirima i poučavanja vjernih propisima svoje vjere. Nijesmo zaboravili, da prilikom

---

⁶⁰ DACG – 411, k. 30, Mitropolit crnogorsko-primorski Danilo – predsjedniku Komisije za vjerska pitanja pri Izvršnom vijeću SR CG dr Mijatu Šukoviću, Cetinje, 30. XII 1971.

⁶¹ DACG – 411, k. 29, Zabilješka o posjeti mitropolita Danila Republičkoj komisiji za vjerska pitanja, Titograd, 3. III 1972.

svake svoje besjede i pouke opomenemo vjerne na dužnosti i obaveze, koje imaju prema svojoj domovini i onima koji njome upravljaju držeći se sv. Pisma koje kaže: „Bogu Bogovo, a caru carevo“. Moramo naglasiti, da smo odnosom država-crkva i Narodnim vlastima u SRCG bili zadovoljni, iako nijesmo ni do danas regulisali sve imovinsko-pravne odnose u smislu Zakona o Agrarnoj reformi, raznim nacionalizacijama i eksproprijacijama. Takvo je stanje bilo sve do kraja 1969. godine, kada je postavljeno pitanje rušenja Lovćenske crkve. No i tada, ni crkva, ni Mi nijesmo ničim promijenili svoju želju i nastojanje, da odnosi država-crkva ostanu i dalje dobri, kao što su do tada bili. Na drugoj strani nije se tako ni shvatilo ni postupilo, ali Mi nijesmo istom mjerom odgovorili, već nastavili i svoj rad i svoj odnos kao i ranije. Pitanje neslaganja crkve i mauzoleja prepustili smo redovnom sudu i pravdi“. ⁶²

Upravo kada se činilo da se odnosi vraćaju u stanje od prije 1968. godine mitropolit Danilo se početkom 1974. godine odlučio na jednu rizičnu inicijativu. Uputio je pismo Savezu udruženja boraca NOR-a SR Crne Gore i u njemu predlog da se spomen-ploča iznad ulaznih vrata u Gornji manastir Ostrog koja je govorila o likvidaciji četničkog rukovodstva 1943. godine premjesti na neko drugo mjesto u krugu manastira. ⁶³ Ploča je namještena bez sporazuma i saglasnosti crkvenih vlasti. Mitropolit je naveo da je ploču postavio opštinski odbor Saveza boraca iz Danilovgrada, da je o tome razgovarao sa predstavnicima Opštine Danilovgrad i da su oni bili saglasni da se ploča premjesti na drugo mjesto u krugu manastira. Tvrdio je da brojni posjetioci manastira, kako vjernici tako i oni koji su davno prestali da vjeruju, prigovaraju da ploči nije tu mjesto.

---

⁶² DACG – 411, k. 31, Pravoslavni mitropolit crnogorsko-primorski – Komisiji za vjerska pitanja pri Izvršnom vijeću SR Crne Gore, Cetinje, 19. X 1973.

⁶³ DACG – 411, k. 32, Pravoslavni mitropolit crnogorsko-primorski – Savezu udruženja boraca NOR-a SRCG, Cetinje, 2. II 1974.

Mitropolit je zamolio Savez udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata (SUBNOR) SRCG i njegovog predsjednika da se ovoj inicijativi i želji izade u susret i da pošalju predstavnika koji bi sa starješinom manastira odredio mjesto prenosa. Predsjednik SUBNOR-a, odnosno predsjednik Republičkog odbora, Vlado Božović se, nakon što se upoznao sa mitropolitovim zahtjevom, obratio Zavodu za zaštitu spomenika kulture SR Crne Gore.⁶⁴ Božović je naveo da je na spomen-ploči tekst posvećen likvidaciji četničkog rukovodstva. Molio je za mišljenje Zavoda o tome da li da se ploča ostavi ili premjesti i da Zavod da mišljenje i o tekstu na spomen-ploči. Zavod za zaštitu spomenika kulture je odgovorio da, s obzirom na to da se radi o jednom vrlo značajnom događaju iz revolucije, smatra da spomen-ploču treba ostaviti na istom mjestu jer bi svako njeno izmještanje degradiralo momenat kome je ploča posvećena.⁶⁵ Zbog toga je i SUBNOR odgovorio mitropolitu da su za to da spomen-ploča ostane iznad ulaznih vrata gornjeg manastira Ostrog, da je to i stručno mišljenje Zavoda za zaštitu spomenika, da bi svako izmještanje degradiralo momenat kome je ploča posvećena i da ne bi mogla da autentično svjedoči o tom događaju.⁶⁶ Sigurno je da je ovaj mitropolitov čin protumačen kao političko djelovanje i izlazak van okvira njegove vjerske funkcije. Zato je mitropolit Danilo početkom 1974. godine opet bio u nemilosti kod crnogorske vlasti, odnosno rukovodioci iz Titograda nijesu željeli da razgovaraju sa njim.⁶⁷

---

⁶⁴ DACG – 411, k. 32, Savez udruženja boraca NOR-a, Republički odbor – Zavodu za zaštitu spomenika kulture SR Crne Gore, Titograd, 21. II 1974.

⁶⁵ DACG – 411, k. 32, Zavod za zaštitu spomenika kulture SR Crne Gore – Savezu udruženja boraca, Republičkom odboru, Cetinje, 25. II 1974.

⁶⁶ DACG – 411, k. 32, Savez udruženja boraca NOR-a, Republički odbor – Mitropolitu crnogorsko-primorskom, Titograd, 6. III 1974.

⁶⁷ DACG – 411, k. 33, Pismo mitropolita Danila sekretaru Republičke komisije za vjerska pitanja Božu Martinoviću, Vrnjačka Banja, 24. VII 1974.

Sredinom 1974. godine izgradnja mauzoleja je bila pri kraju i trebalo je odlučiti na koji način SPC i MCP mogu učestvovati u ceremoniji. Tim povodom u julu 1974. godine sastanak su održali najviši crnogorski funkcioneri: predsjednik Predsjedništva SR Crne Gore Veljko Milatović, predsjednik CKSK Crne Gore Veselin Đuranović, predsjednik Skupštine Crne Gore Budislav Šoškić, predsjednik Republičke konferencije SSRN Nenad Bućin.⁶⁸ Nakon konsultacija sa predsjednikom Izvršnog vijeća Markom Orlandićem, dogovorili su da se uputi zvanično obavještenje Sinodu SPC odnosno MCP, da ukoliko to crkva želi, može izvršiti vjerski obred na Njegoševom grobu u mauzoleju. Ukoliko crkva na to pristane, predviđeno je da se u dogovoru s Vjerskom komisijom odredi termin za taj obred, s tim što to nije moglo biti na dan otvaranja mauzoleja, već prije ili eventualno poslije svečanosti na Lovćenu. Predviđeno je da se to obavi bez publiciteta i bilo kakve manifestacije.

Ovaj predlog je upućen 22. jula, ali je tada mitropolit bio na liječenju u Vrnjačkoj Banji i zbog, navodno, kratkog roka i udaljenosti nije mogao odmah da odgovori na ovu inicijativu, već je naveo da će se izjasniti nakon povratka na Cetinje.⁶⁹ U suštini, SPC je odlučila da bojkotuje ovu svečanost. Takva situacija je zatekla svečano otvaranje mauzoleja 27. jula 1974. godine. Tome su prisustvovali neki od najznačajnijih predstavnika Jugoslavije, svih republika i pokrajina.⁷⁰ Predsjednik

---

⁶⁸ DACG – 411, k. 33, Konsultativni sastanak, Titograd, 19. VII 1974.

⁶⁹ DACG – 411, k. 33, Telegram mitroplita Danila Republičkoj komisiji za vjerska pitanja, 25.VII 1974.

⁷⁰ Pobjeda, 1. VIII 1974, 1. Svečanosti su prisustvovali: izaslanik predsjednika Republike Petar Stambolić, delegacija Federacije u sastavu: Marin Cetinić, Đuro Vekić, Danilo Kekić, Iko Mirković, Aslan Fazlija, Blaže Čulev i Ali Šukrija, savezni sekretar za narodnu odbranu general Armije Nikola Ljubičić, delegacije svih republika i pokrajina, član Predsjedništva SFRJ iz Crne Gore Vidoje

Predsjedništva SR Crne Gore Veljko Milatović je u svečanom govoru istakao da se treba boriti protiv svih romantičarskih, pravoslavnih i građanskih tumačenja Njegoševog djela, i da Njegoša treba gledati kroz savremeni kontekst, odnosno kroz borbu za slobodnu Crnu Goru u socijalističkoj zajednici ravnopravnih naroda i narodnosti Jugoslavije.⁷¹ Univerzalni smisao izgradnje mauzoleja najbolje je izrazio književnik i historičar književnosti Slobodan Kalezić, koji je zapisao: „To je dug našeg vremena velikom pjesniku čija misao će, naporedo sa onom iz Njegoševih stihova, spajati ljude i vjekove“.⁷²

SPC je očekivano izostala sa svečanosti. Mitropolit Danilo je pred otvaranje mauzoleja otišao u Vrnjačku Banju na liječenje i tvrdio je da to nije uradio u znak protesta, već da nije pozvan na svečanost otvaranja i da je odlazak na liječenje bio ranije isplanirao.⁷³ U ovom lječilištu se sreo s patrijarhom Germanom koji mu je direktno rekao da ga crnogorske vlasti ignorišu. Takvu izjavu patrijarhu je saopštio, takođe u Vrnjačkoj Banji, predsjednik Savezne skupštine Peko Dapčević. Mitropolit se zbog izjave Peka Dapčevića požalio sekretaru Vjerske komisije Božu Martinoviću, koga je smatrao svojim prijateljem i s kojim je uvijek razgovarao „kao sa svojim sinom“. Zamjerio mu je što

---

Žarković, predsjednik Ustavnog suda SFRJ Blažo Jovanović, predsjednik Predsjedništva Crne Gore Veljko Milatović, predsjednik CKSK Crne Gore Veselin Đuranović, predsjednik Skupštine SR Crne Gore Budislav Šoškić, predsjednik Izvršnog vijeća SRCG Marko Orlandić, članovi Savjeta federacije iz Crne Gore: Svetozar Vukmanović, Đoko Pajković, Krsto Popivoda, Veljko Zeković, Andrija Mugoša, Filip Bajković, Vojo Nikolić, Puniša Perović, Savo Brković i Jovo Kapičić, komandant Glavnog štaba narodne odbrane SR Crne Gore general-potpukovnik Danilo Jauković.

⁷¹ Isto, 2.

⁷² Isto.

⁷³ DACG – 411, k. 33, Pismo mitropolita Danila sekretaru Republičke komisije za vjerska pitanja Božu Martinoviću, Vrnjačka Banja, 24. VII 1974.

mu direktno nije rekao da su crnogorski rukovodioci zauzeli takav stav prema njemu. Da je to znao, tvrdio je mitropolit, ne bi navaljivao sa zahtjevima da ga prime na najvišem nivou u Crnoj Gori. Danilo je izjavio da će nakon povratka iz Banje razgovarati sa nadležnima u Crnoj Gori kako bi znao kako će odnosi ubuduće održavati, ili će se vratiti kao u periodu kada je mitropolit bio Arsenije Bradvarević. Danilo je naveo da nije želio da podijeli moralnu odgovornost sa onima koji su donijeli odluku o izgradnji mauzoleja, i da je postupio kao što bi svaki pošten čovjek i činovnik jer je radio prema svojoj savjesti. Tražio je od Martinovića da se raspita da li bi ga najviši predstavnici vlasti u Crnoj Gori primili, ali da ne želi razgovore kao što je bio njegov posljednji s Mijatom Šukovićem.

Mitropolit se Martinoviću obratio istim povodom iz Beograda (Patrijaršije) početkom septembra 1974. godine.⁷⁴ Bilo mu je stalo da obnovi kontakte sa najvišim predstavnicima vlasti u Crnoj Gori, i naveo je da insistira da dođe kod predsjednika Vjerske komisije i predsjednika Izvršnog vijeća. Mitropolit je tvrdio da je u odnosu na crnogorsku vlast ostao na istoj liniji na kojoj je bio prije „Lovćenske kampanje“. Ponovio je da mu nije poznato da više s njim neće da razgovaraju kako je to naveo Peko Dapčević. Mitropolit je tražio da Božo Martinović bude posrednik u organizovanju sastanka sa predsjednikom Vjerske komisije, Izvršnog vijeća ili sa Veljkom Milatovićem, predsjednikom Predsjedništva SR Crne Gore. Čak je naveo datume kada je slobodan i kada bi mogli da ga prime. Republička Vjerska komisija je na ove zahtjeve i na osnovu kontakta koji je mitropolit u avgustu 1974. godine imao sa predsjednikom SO Cetinje i direktorom Zavoda za zaštitu kulturno-istorijskih spomenika na temu zaštite manastirskih riznica i kulturno istorijskog blaga

---

⁷⁴ DACG – 411, k. 33, Mitropolit crnogorsko-primorski Danilo – Božidaru Martinoviću, Beograd, 4. IX 1974.

u vlasništvu crkve, izjavila da budući kontakti sa mitropolitom pored kurtoazno-protokolarnog, imaju i radni karakter.⁷⁵

Nakon povratka iz Beograda, mitropolit je 16. septembra 1974. godine odgovorio na ponudu crnogorskih funkcionera iz jula, o mogućnosti vršenja vjerskih obreda u mauzoleju. Naveo je da je do kad je postojala kapela-crkvica na Lovćenu nadležni paroh erakovički iz Njeguša služio liturgiju svake godine na Petrovdan 12. jula i na dan Njegoševe smrti 1. novembra, ovu drugu sa parastosom.⁷⁶ U Cetinjskom manastiru se svake godine na dan Njegoševe smrti služila zaupokojena liturgija, a poslije liturgije se išlo na Lovćen i u kapeli se obavljao parastos. Danilo je naveo da je ta praksa nastavljena i nakon njegovog dolaska na mjesto mitropolita s tom razlikom što je on s nekoliko sveštenika, kada su mu to vrijeme i zdravlje dozvoljavali, išao na Lovćen i obavljao obred – parastos. Pored toga, bilo je slobodno svakom arhijereju i svešteniku koji posjeti Lovćen i kapelu-crkvicu i pokloni se sjenima Njeguša da na grobu može izvršiti pomen. Danilo je predložio Vjerskoj komisiji da se ova praksa nastavi i u mauzoleju, i da se dozvoli njemu i sveštenicima koje odredi, da mogu dva dana nesmetano obaviti crkveni obred. Predložio je da se svim arhijerejima i sveštenicima SPC koji izađu na Lovćen u namjeri da vide mauzolej i da se poklone Njegoševim sjenima ako zažele dozvoli da izvrše pomen. Gotovo istovremeno u Vjersku komisiju je stigao i odgovor Arhijerskog Sinoda SPC, sa potpisom patrijarha Germana.⁷⁷ Sinod se zahvalio Komisiji na izvještaju da je mauzolej završen i izrazio je zadovoljstvo na spremnosti da se odobri i dalje vršenje vjerskih obreda nad

---

⁷⁵ DACG – 411, k. 33, O Pravoslavnoj ckrvi u Crnoj Gori (Neka zapažanja, materijal za budući kontakt sa mitropolitom Danilom), Titograd, 16. IX 1974.

⁷⁶ DACG – 411, k. 33, Pravoslavni mitropolit crnogorsko-primorski – Komisiji za vjerska pitanja pri Izvršnom vijeću SR Crne Gore, Cetinje, 16. IX 1974.

⁷⁷ DACG – 411, k. 33, Sveti Arhijerejski Sinod SPC – Republičkoj komisiji za verska pitanja SR Crne Gore, Beograd, 17. IX 1974.

Njegoševim grobom, prema ustaljenoj praksi i tradiciji. Dalje dogovore oko vjerskih obreda u mauzoleju Sinod je prepustio dogovoru Komisije i mitropolita Danila. O ovom odgovoru Sinoda upoznati su Veljko Milatović, Veselin Đuranović, Budislav Šoškić i Marko Orlandić.⁷⁸ Time su SPC i MCP pokazale da su spremne da o mauzoleju na bazi obavljanja vjerskih obreda pronađu dogovor sa vlastima Crne Gore.

O mitropolitovom predlogu se 1. novembra 1974. godine izjavnila Vjerska komisija, kojom je predsjedavao Radivoje Brajović, potpredsjednik Izvršnog vijeća.⁷⁹ Komisija je odlučila da se nad Njegoševim grobom u kripti mauzoleja na Lovćenu može vršiti crkveni obred u obimu u kojem je i ranije vršen na Lovćenu u dane 12. jula i 1. novembra. Odlučeno je da prilikom posjeta Njegoševom mauzoleju na Lovćenu patrijarh German i mitropolit Danilo obred nad Njegoševim grobom mogu, ako izraze želju, vršiti i van pomenutih datuma. Prilikom eventualnih posjeta Crnoj Gori nekog od visokih crkvenih velikodostojnika, poglavara crkava, patrijarha, ukoliko se u program posjete uključi i obilazak mauzoleja na Lovćenu na zahtjev crkve odgovarajući organ može dati saglasnost za vršenje vjerskog obreda nad Njegoševim grobom u kripti mauzoleja. Komisija nije prihvatila predlog da svako svešteno lice prilikom posjete mauzoleju može obaviti crkveni obred na Njegoševim grobom jer su se izmijenile prilike. Komisija je izjavila da će pristupačnost mauzoleja usloviti veću posjećenost, u ljetnjim mjesecima na hiljade posjetilaca: đlačke ekskurzije, turističke grupe i da zbog toga ne bilo prihvatljivo da svako svešteno lice može obavljati obred nad Njegoševim grobom. Komisija je o ovome upoznala mitropolita i prije zvaničnog obavještenja,

---

⁷⁸ DACG – 411, k.33, Pov. Br.53/74 – Milatoviću, Đuranoviću, Šoškiću, Orlandiću, Titograd, 2. X 1974.

⁷⁹ DACG – 411, k. 33, Republička komisija za vjerska pitanja – Mitropoliji crnogorsko-primorskoj, Tiograd, 1. XI 1974.

odnosno tokom njegove posjete Komisiji 21. oktobra 1974. godine. Kako je mauzolej još uvijek bio pod nadležnošću SO Cetinje, a trebalo je da pređe u nadležnost Zavoda za zaštitu spomenika kulture SR Crne Gore, mitropolitu je sugerisano da u razgovoru sa predstavnicima SO Cetinje razradi i konkretizuje vršenje obreda, vrijeme održavanja obreda, satnicu i precizira sve pojedinosti vezane za obavljanje obreda na Lovćenu.

Osim prema mauzoleju, mitropolit je pokazao spremnost i na promjenu odnosa prema Udruženju pravoslavnih sveštenika. Prilikom održavanja godišnje skupštine Saveza udruženja pravoslavnog sveštenstva SR Crne Gore 17. oktobra 1974. godine u Titogradu prvi put je prisustvovao mitropolit Danilo.⁸⁰ Komisija za odnose sa vjerskim zajednicama je cijenila da je prisustvo mitropolita Danila skupštini, ili novi kurs zvanične crkve prema udruženjima, ili samo saznanje da su svi crnogorski pravoslavni sveštenici, osim nekolicine, članovi udruženja, o čemu crkva mora da vodi računa. Komisija je smatrala da je druga ocjena bliža istini, znajući da zvanična crkva ne priznaje Udruženja jer ih smatra državnim tvorevinama. Ipak, mitropolit je skupštinu pozdravio u ime zvanične crkve. Poručio je da sveštenstvo treba da se aktivira na crkvenom planu i da će takav rad biti dobar i za crkvu i za državu. Pozvao je sveštenike da se posvete očuvanju crkvenih objekata, naročito onih koji imaju kulturno-istorijski značaj.

Ovakvo ponašanje i insistiranje na prijemu kod najviših zvaničnika u Crnoj Gori, konačno su dali rezultata pa je mitropolit na sopstveni zahtjev primljen kod predsjednika Vjerske komisije Radivoja Brajovića 21. oktobra 1974. godine.⁸¹

---

⁸⁰ DACG – 411, k. 33, Zabilješka o godišnjoj skupštini Saveza Udruženja pravoslavnog sveštenstva SR Crne Gore, Tiotgrad, 17. X 1974.

⁸¹ DACG – 411, k. 33, Zabilješka o posjeti mitropolita crnogorsko-pri-morskog Danila, predsjedniku Republičke komisije za vjerska pitanja Radu Brajoviću, Titograd, 21. X 1974.

Mitropolit je izjavio da ako se sa vlastima nije složio po pitanju Lovćena „mi moramo zajednički živjeti“. On se na ovom sastanku bavio uglavnom pitanjima popravke i zaštite crkvenih objekata, crkava i manastira, kao i pitanjima crkvenih i manastirskih imanja shodnu Zakonu o Agrarnoj reformi u SFRJ i SRCG. Govorio je i o teškom materijalom položaju sveštenika. Tražio je da se zaštite vjerski kulturno-istorijski spomenici i manastirske riznice, kao i da se predstavnici Zavoda za zaštitu spomenika kulture bolje angažuju na tom planu. Brajović je istakao da će objekti koji su dati na upravljanje crkvi, a zakonom su zaštićeni kao kulturno-istorijski spomenici, prilikom razrade elaborata i projekata od strane Zavoda i nadležnih organa biti jednako tretirani kao i ostali objekti na tom indeksu. Mitropolit se žalio na primorske opštine da mu prave problem prilikom popravke crkava, manastira i crkvenih objekata.

No, nije pomenuo pitanje crkvenog obreda u kripti Njegoševog mauzoleja. Tek se na napomenu Brajovića, mitropolit saglasio da se u kripti mauzoleja na Loćenu crkveni obred može obavljati 12. jula i 1. novembra. Mitropolit je naveo da bi se na Lovćenu vršio samo obred tzv. „mali pomen“, dok bi se sve drugo što je vezano za obred vršilo u Cetinjskom manastiru. Mitropolit i Brajović su se saglasili da bi prilikom eventualnog dolaska na Lovćen patrijarha Germana i mitropolita crnogorsko-primorskog Danila, obred bio dozvoljen i van pomenutih datuma, a ako bi mauzolej posjetio neki crkveni velikodostojnik (poglavar crkve ili patrijarh) i oni bi mogli, uz odobrenje nadležnih državnih organa, da izvrše odgovarajući vjerski obred nad Njegoševim grobom. S obzirom da je mauzolej bio otvoren za posjete, a naročito ljeti, bilo je neprihvatljivo da svako svešteno lice može izvoditi crkvene obrede u kripti mauzoleja. Mitropolitu je sugersano da se o razradi i konkretizaciji vršenja crkvenih obreda obrati SO Cetinje, kako bi se precizirale sve pojedinosti koje su vezane za obavljanje vjerskih obreda nad Njegoševim grobom. Mitropolit je na kraju izrazio želju da u decembru bude primljen kod predsjednika Izvršnog

vijeća, Skupštine i Predsjedništva SR Crne Gore, a Brajović je saopštio da mitropolit kada sam procijeni, može računati na dalje kontakte. U cilju obnavljanja i normalizacije odnosa mitropolit je u decembru 1974. godine pozvao na krsnu slavu Nikoljdan sekretara Komisije Boža Martinovića, navodeći da je to isključivo njegova privatna svetkovina.⁸² Mitropolit je molio Martinovića da „iz daleka vidi“ da li bi Radivoje Brajović i republički sekretar za kulturu Božina Ivanović došli kod njega na slavu. Ovo nastojanje je bilo znak da je mitropolit želio da i u privatnom životu ima prijateljske odnose s predstanicima crnogorske vlasti.

Pristajanjem na pregovore oko crkvenih obreda u mauzoleju, uvažavanjem Udruženja pravoslavnih sveštenika i vraćanjem djelovanja MCP u okviru ustavnih i zakonskih nadležnosti SPC, MCP i mitropolit Danilo su odnose između SPC, odnosno Mitropolije i Crne Gore vratili na period prije izgradnje mauzoleja. SPC je u sklopu protivljenja izgradnji mauzoleja pokušala da pokrene i razvije nacionalnu politiku koju je baštinila od svog formiranja. Sredinom 60-ih se činilo da je to moguće sprovesti jer je Jugoslavija bila u krizi. No, kada je jugoslovenska vlast početkom 70-ih ugušila sve nacionalističke pokrete, SPC je postalo jasno da će socijalistički sistem potrajati i da za nastavak nacionalne političke akcije nije vrijeme. Suočene i s nepokolebljivom odlučnošću crnogorske vlasti da projekat mauzoleja dovede do kraja i svjesne da su u podređenom položaju, SPC i MCP su se pomirile s izgradnjom mauzoleja, ali ga nijesu prihvatile.

Na ovo mirenje sa stvarnošću sigurno je uticalo i to što je SPC istovremeno vodila borbu i protiv mauzoleja i protiv Makedonske pravoslavne crkve. SPC je ozbiljno shvatila upozorenje da bi se radikalnim potezima protiv izgradnje mauzoleja suočila s mogućnošću da se i u Crnoj Gori pokrene postupak obnove autokefalnosti Crnogorske crkve. SPC je uvidjela i da bi s nastavkom

---

⁸² DACG – 411, k. 33, Kontakt sa Mitropolitom Danilom, Titograd, 11. XII 1974.

nacionalističke politike ugrozila odnose i s Crnom Gorom i s Jugoslavijom, što bi se na nju loše odrazilo, jer bi je to dovelo u podređenu poziciju u odnosu na ostale vjerske zajednice. Potom, ni pravni argumenti nijesu išli u korist SPC jer je Ustavni sud potvrdio da su nadležne crnogorske vlasti bile u pravu i po pitanju svojine nad kapelom i po pitanju njene neautentičnosti. Većina pravoslavnih sveštenika Crne Gore je preko svog Udruženja u ovom sporu podržala vlast, tako da je od pravoslavnog sveštenstva u Crnoj Gori skoro samo mitropolit podržavao politiku SPC. Ove okolnosti su ukazivale na to da bi loše posljedice po SPC i MCP bile nesagledive u slučaju da su se odlučile za nastavak i radikalizaciju nacionalističke kampanje protiv mauzoleja. Pod pritiskom ovih pokazatelja SPC je odlučila da se povuče i da mauzolej prihvatiti kao realnost, da ostvari pravo na vjerskim obredima u kripti mauzoleja i da normalizuje odnose s državom i vlastima.

SPC je svakako bila svjesna da je izgubila svoj najznačajniji nacionalni simbol u Crnoj Gori i da više nije kontrolisala Njegošev grob. No, mogla je biti zadovoljna time što je taj gubitak naplatila sigurnošću da se neće obnoviti autokefalna Crnogorska pravoslavna crkva. Shvatila je da treba strpljivo čekati priliku kada će povratiti svoju nacionalnu i političku poziciju u Crnoj Gori. Otuda i spremnost na kompromise nakon izgradnje mauzoleja i otuda uporni pokušaji mitropolita Danila da obnovi prijateljske odnose sa vlastima Crne Gore.

Crnogorska vlast je na početku procijenila da će pitanje mauzoleja riješiti bez velikog otpora crkve jer je smatrala da je SPC odnosno MCP marginalizovana institucija. Otpor je pokazao da su po ovom pitanju uzavrele nacionalne strasti i da u Crnoj Gori na toj osnovi postoji iznenađujuće ozbiljna podjela. Iako je nacionalistička kampanja SPC i MCP iznenadila crnogorsku vlast, ona je bila nepokolebljiva da izgradi mauzolej. Ostanak kapele Karađorđevića bio bi najveći poraz njene nacionalne politike i ravnopravnosti Crne Gore. Da bi ovo ostvarila crnogorska vlast je iskoristila sve mehanizme, izuzev represije. Tokom

---

čitavog perioda, izuzev upozorenja na poštovanje zakona, nije zabilježen ni jedan represivni akt crnogorske vlasti prema MCP i mitropolitu. Sva vjerska, imovinska i privatna prava MCP i mitropolita su poštovana, u skladu sa zakonom. Oštra javna prepiranja i napeti razgovori između predstavnika vlasti i crkve iako su dovodili i do prekida odnosa, nijesu prešli granicu pristojnosti i odmjerivosti. Vlast je prijetila i s obnovom autokefalne Crnogorske pravoslavne crkve i koristila je Udruženje pravoslavnih sveštenika da s ovom pričom pritiska SPC i MCP. No to je radila samo da bi postigla zadovoljavajuće rješenje po pitanju mauzoleja. Čim je to postignuto i ova prijetnja je otklonjena.

Može se reći da je Crna Gora iz ovog sukoba izašla kao pobjednik* jer je uspjela da Njegoša izbavi iz nacionalnog i vjerskog okvira koji su mu u kapeli iz 1925. godine nametnuli SPC i kralj Aleksandar I Karađorđević. Crnogorska vlast je Njegoša kroz mauzolej uzvisila na mjesto najveće crnogorske historijske ličnosti i u najveći simbol crnogorske nacionalne posebnosti. Time su Njegoš i mauzolej postali simboli nove, socijalističke Crne Gore i njene emancipovane nacije i državnosti. Takođe, Njegošev mauzolej je postao i simbol zajedništva jugoslovenskih naroda i republika. To je urađeno s velikom pažnjom i veoma civilizovano, jer u mauzoleju nema ni jednog nacionalističkog ni ideološkog simbola, kao što je bio slučaj s kapelom Karađorđevića. U umjetničkom pogledu, mauzolej je postao izuzetno ostvarenje jednog od najvećih jugoslovenskih i hrvatskih vajara. Kao takav mauzolej je postao adekvatan spomenik Njegoševoj historijskoj veličini i univerzalnim vrijednostima Njegoševog književnog djela. Tako su, prema zamisli socijalističke vlasti, Crna Gora i savremene generacije odale zasluženu i najveću počast Njegošu.

---

* Sažeta verzija ovog rada je saopštena na naučnom skupu posvećenom historičaru dr Zvezdanu Foliću, na Filozofskom fakultetu u Nikšiću u maju 2015. godine.